

## บทที่ ๔

### หลักธรรมที่เป็นกฎทางจริยธรรม

#### จุดประสงค์ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้วผู้ศึกษาสามารถ

๑. เข้าใจหลักธรรมที่เป็นกฎจริยธรรมคือ อธิกรณสมณะได้
๒. เชื่อมโยงหลักกรรมในการเข้าใจสภาพการณ์ของโลกแลสังคม
๓. อธิบายและเข้าใจหลักกรรม เมตตา สาราณียธรรม อภัยทาน

#### เนื้อหาสำคัญ

วินัย-อธิกรณสันติวิธี

กรรม

เมตตาพรหมวิหาร

สาราณียธรรม

อภัยทาน

#### ๔.๑ คำนำ

ในบทที่แล้วได้กล่าวหลักคำสอนสำคัญในเชิงทฤษฎีซึ่งเป็นจุดยืนของพระพุทธศาสนาในลักษณะอภิปรัชญาทัศน์เพื่อนำเสนอให้เห็นความสำคัญของความรู้เชิงทฤษฎี และนอกจากนั้นหลักคำสอนดังกล่าวยังบ่งความเป็นลักษณะเฉพาะของหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่มีความแตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ การนำหลักการดังกล่าวมาปรับประยุกต์ใช้เพื่อนำไปสู่กระบวนการปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลในการดำเนินชีวิตในสังคม พลจักรของการดำเนินชีวิตในสังคมเป็นไปด้วยกิจกรรมเชิงปรากฏซึ่งเป็นเรื่องรูปธรรม พระพุทธเจ้าได้ทรงนำเสนอรูปแบบของการดำเนินชีวิตและการแก้ปัญหาอย่างคล้อยตามสภาพธรรมที่เป็นจริง โดยมีหลักความจริงทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมเป็นศูนย์กลางหรือธรรมิก (Dhamacentricism) ในขณะที่กระแสของโลก มนุษย์มีตัวเองเป็นศูนย์กลาง (Anthropocentricism) ซึ่งเป็นการคิดในเชิงราบที่ส่งผลให้มนุษย์ดำเนินชีวิตเพื่อสนองความต้องการและความอยากของตนและสังคมโดยไม่มองจากระดับเชิงนิเวศหรือแบบองค์รวม ทำให้ระบบการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องความขัดแย้งไม่สามารถดำเนินไปได้ เพราะมนุษย์มีความเห็นแก่ตัวและกลุ่ม พวกของตนเอง และมีทัศนคติต่อกลุ่มอื่นหรือคนอื่นในทางลบแตกต่าง หรือแม้กระทั่งแปลกแยกจนนำไปสู่ความหวาดกลัวจนต้องสร้างกำแพงและอำนาจทั้งทางอาวุธและทางกฎหมายซึ่งมักไม่มีความยุติธรรมขึ้นมาปกป้องหรือเพื่อเอาเปรียบผู้อื่นจนเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งและสงคราม

ปัญหาดังกล่าวหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญในการพัฒนาจิตให้เกิดความสุขและมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยนำเสนอหลักการคิดที่ถูกต้องซึ่งยืนอยู่บนความเป็นจริงและการทำจิตให้สงบจากสิ่งรบกวนจนมองเห็นความขัดแย้งหรือความทุกข์ภายในซึ่งเป็นอารมณ์ของอกุศลที่เกิดขึ้นในจิตก่อนที่จะแสดงออกมาเป็นการกระทำต่าง ๆ เช่น ความหลงยึดเป็นเรา เขา ความไม่พอใจ ขัดเคือง การรังเกียจแบ่งชนชั้นวรรณะ ความละโมภ เห็นแก่ประโยชน์ตนเองและกลุ่มของตนเอง เมื่อก่อนเห็นความเป็นจริงดังกล่าวจิตใจย่อมมีความเมตตาเห็นว่ามีมนุษย์ทุกคนเสมอกันด้วยความทุกข์ที่เกิดขึ้นในจิตทุกขณะ ตลอดจนความทุกข์ที่เกิดประจำร่างกาย เป็นต้น ความเห็นแก่ตัวก็จะถูกทำลายลง

หลักธรรมเชิงกฎจริยธรรมจึงเป็นเนื้อหาสำคัญที่เป็นการพัฒนาคุณสมบัติทางกายภาพทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรงทั้งส่วนบุคคลและกลุ่มคณะ สังคม กฎจริยธรรมนี้เป็นความเป็นจริงสากลซึ่งทุกคนพิสูจน์และเห็นประสิทธิผลได้ด้วยตนเองดังนั้นกฎทางจริยธรรมนี้จึงสามารถนำไปปรับใช้ในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในโลกนี้ได้

#### ๔.๒ วินัย- อธิกรณสันติวิธี

ลักษณะและสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งตามกรอบธรรมเนียมขององค์กรสงฆ์ ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า สิ่งที่เป็นปัญหาหรือบางที่ไม่ใช่ปัญหา แต่เป็นกิจที่จะต้องได้รับการบริหารจัดการให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบาย เรียกตามภาษาพระพุทธศาสนาว่า อธิกรณพระพุทธศาสนาพูดถึงอธิกรณ ๔ อย่าง ในที่นี้จะอภิปรายเฉพาะ วิวาทอธิกรณ ว่าด้วยปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับหลักการในองค์กรสงฆ์

วิวาทอธิกรณ คือ กรณีที่แสดงออกทางกายและวาจา แสดงถึงความบาดหมาง ความ ทะเลาะ ความแค้นแค้น ความวิวาท ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวโดยประการอื่น การพูดเพื่อ ความกลัดกลุ้มใจ การด่าทอในเรื่องนั้นๆ เรียกรวมนๆว่า ความคิดเห็นขัดแย้งกันในเรื่องที่ว่า (๑) นี้ธรรม (๒) นี้อธรรม (๓) นี้วินัย (๔) นี้ไม่ใช่วินัย (๕) นี้ตถาคตภาสิตไว้ตรัสไว้ (๖) นี้ ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้ (๗) นี้จริยวัตรที่ตถาคตได้ประพฤติมา (๘) นี้จริยวัตรที่ตถาคต ไม่ได้ประพฤติมา (๙) นี้ตถาคตบัญญัติไว้ (๑๐) นี้ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ (๑๑) นี้อาบัติ (๑๒) นี้อนาบัติ

(๑๓) นี้อาบัติเบา (๑๔) นี้อาบัติหนัก (๑๕) นี้อาบัติมีส่วนเหลือ (๑๖) นี้อาบัติไม่มีส่วน เหลือ (๑๗) นี้อาบัติชั่วหยาบ (๑๘) นี้อาบัติไม่ชั่วหยาบ

ความขัดแย้งในประเด็นดังกล่าวอาจเกิดขึ้นได้ใน ๒ ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ ๑ เกิดจากคน ๒ คนหรือฝ่ายหนึ่งมีความคิดเห็นแตกต่างตรงกันข้ามกัน โดย หาข้อยุติไม่ได้ เช่น ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อาบัติ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อาบัติ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อาบัติ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อาบัติ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อาบัติ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อาบัติ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อาบัติ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อาบัติ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อาบัติ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อาบัติ ลักษณะที่ ๒ เกิดจากคน ๒ คนหรือฝ่าย คือ ฝ่ายที่แสดงความเห็นบิดเบือน เช่น แสดงอธรรมว่าเป็นธรรม แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มีไว้วินัยว่าเป็นวินัย แสดงวินัยว่ามีไว้วินัย แสดงกรณีที่เป็นอาบัติว่าไม่เป็นอาบัติ แสดงกรณีที่ไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ กับฝ่าย ที่แสดงความเห็นตามความเป็นจริง เช่น แสดงอธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงธรรมว่าเป็นธรรม รวมเป็น ๔ คู่กรณี ๑๘ ประเด็น ปัญหาความขัดแย้งอย่างนี้ในองค์กรสังฆมณฑล ถือเป็นเรื่องใหญ่เพราะ เกี่ยวกับหลักการ เป็นทฤษฎีในกระบวนการกลุ่ม เป็นกระแสที่มีพลังมากในสังคมสงฆ์ ถ้าจัดการ ไม่เป็นระบบ จะทำให้เกิดความวุ่นวายใหญ่โตนำไปสู่ความแตกแยกในองค์กรหรือสังคมประเทศชาติ และท้ายที่สุดอาจทำให้เกิดความล้มละลายได้

เรื่องของภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเป็นกรณีที่ต้องศึกษาอย่างยิ่ง เรื่องมีอยู่ว่า ณ อาวาสแห่งหนึ่งในกรุงโกสัมพี มีภิกษุอยู่ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มสุดตันติกะ สุดตันติกะเข้าห้องสุขา (วัจกุฎี) เหลือน้ำชำระไว้ในภาชนะแล้วออกมา พระอุปัชฌาย์ของพวกเขา วินัยธรเข้าไปที่หลัง เห็นน้ำนั้นจึงออกมาถามภิกษุสุดตันติกะว่า "ท่านเหลือน้ำไว้หรือ"

ภิกษุสุดตันติกะตอบว่า "ผมเหลือน้ำไว้"

ภิกษุวินัยธรถามว่า "ในกรณีนี้ ท่านไม่รู้ว่าเป็นอาบัติหรือ"

ภิกษุสุดตันติกะตอบว่า "ผมไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ"

ภิกษุวินัยธรรกล่าวว่า "ท่าน ในกรณีนี้มีอาบัติอยู่"

ภิกษุสุดตันติกะกล่าวว่า "ถ้ามีอาบัติ ผมจะแสดงอาบัติ"

ภิกษุวินัยธรรกล่าวว่า "ท่าน ถ้าไม่ตั้งใจ ไม่มีสติ ก็ไม่มีอาบัติ"

เมื่อภิกษุวินัยธรรกล่าวว่าอย่างนี้ ภิกษุสุดตันติกะจึงมีความเห็นในอาบัตินั้นว่าไม่เป็นอาบัติ ฝ่ายภิกษุวินัยธรรบอกพวกนิสิต(ศิษย์)ของตนว่า "ภิกษุสุดตันติกะนี้ แม้ต้องอาบัติก็ไม่รู้" พวกนิสิต ของภิกษุวินัยธรรจึงไปกล่าวกะพวกภิกษุสุดตันติกะว่า "อุปัชฌาย์ของพวกเขาท่าน แม้ต้องอาบัติแล้ว ก็ยังไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ" พวกภิกษุสุดตันติกะจึงไปบอกแก่พระอุปัชฌาย์ของตน

พระอุปัชฌาย์ของพวกเขาภิกษุสุดตันติกะกล่าวว่า "ในตอนต้น ภิกษุวินัยธรรนี้กล่าวว่า 'ไม่มีอาบัติ' แต่ตอนนี้กลับกล่าวว่า 'มีอาบัติ' ภิกษุวินัยธรรนี้พูดเท็จ" พวกภิกษุสุดตันติกะจึงไป กล่าวกะพวกภิกษุวินัยธรรว่า "อุปัชฌาย์ของพวกเขาท่านพูดเท็จ" ในขณะเดียวกัน ภิกษุวินัยธรรก็ลง ทั้ง ๒ กลุ่มก็ก่อความทะเลาะกันขยายวงกว้างออกไปจนถึงพวกอุบาสิกาผู้ถวายความอุปถัมภ์ แก่พวกภิกษุ ๒ กลุ่มนี้

ปัญหาความขัดแย้งในหมู่ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเกี่ยวข้องกับการแสดงความคิดเห็นว่า นี้อาบัติ นี้อาบัติวินัยนี้ ไม่มีวินัยนี้อาบัติ(เป็นอาบัติ) นี้อาบัติ (ไม่เป็นอาบัติ) นี้อาบัติเบา นี้อาบัติหนัก เป็นต้นดังกล่าวมานั้น ซึ่งถือเป็นเรื่องใหญ่ เป็นพฤติกรรากลุ่มไม่เข้าใจจะ

ในองค์กร สังคม ประเทศชาติก็เช่นเดียวกัน ถ้าเป็นเรื่องของสามัคคีกับภรรยาทะเลาะกัน พี่น้องทะเลาะกัน เพื่อนบ้านทะเลาะกัน อย่างนี้ถือเป็นเรื่องปกติ ไม่ใช่เรื่องที่มีนัยสำคัญอะไร ถึงจะลุกลามใหญ่โตแต่ก็ไม่ส่งผลทำให้องค์กร สังคม ประเทศแตกแยกล้มละลาย เพราะเป็นเพียง อารมณ์ความรู้สึกที่ชอบไม่ชอบ เป็นเรื่องผลประโยชน์ที่ไม่ลงตัว เป็นเรื่องการแก่งแย่งอะไรบางอย่าง แต่ปัญหาความขัดแย้งที่ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ก็คือที่เกี่ยวกับหลักการ เช่น

หลักศาสนา แนวความคิดทางการเมือง ซึ่งบางทีสาเหตุไม่ได้มาจากผลประโยชน์ ไม่ได้มาจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่ได้มาจากกิเลสตัณหาอื่นใดเลย แต่มาจากความคิดเห็นของแต่ละกลุ่มที่ไม่ตรงกันจริง ๆ

เมื่อนำเอากรอบหรือวงวนความขัดแย้ง ๙ กรณี ๑๘ ประเด็นรวมทั้งกรณีความขัดแย้ง ของพวกภิกษุชาวกรุง โสฬสที่ ๒ กลุ่มมาวางทับกับเหตุการณ์ความขัดแย้งในสังคมปัจจุบัน จะเห็น ได้ชัดว่า อยู่ในกรอบหรือวงวนเดียวกัน แต่จะมีข้อแตกต่างกันตรงที่วิธีการตัดสินขั้นสุดท้ายว่า "ฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด" ซึ่งจะอภิปรายในโอกาสต่อไป ขอยกกรณีความขัดแย้งทางการเมือง เป็นตัวอย่าง

ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า "นโยบายนี้ถูกต้อง เป็นธรรม" ฝ่ายค้านบอกว่า "นโยบายนี้ไม่ถูก ต้อง ไม่เป็นธรรม" ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า "นโยบายนี้ถูกต้อง สอดคล้องกับกฎหมาย" ฝ่ายค้านบอกว่า "นโยบายนี้ไม่ถูกต้อง ไม่สอดคล้องกับกฎหมาย"

ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า "นโยบายนี้รัฐบาลชุดก่อนได้ทำมาแล้ว" ฝ่ายค้านบอกว่า "นโยบาย นี้ รัฐบาลชุดก่อนไม่ได้ทำมา" ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า "กฎหมายนี้รัฐบาลชุดก่อนตราเอาไว้" ฝ่ายค้าน บอกว่า "กฎหมายนี้ รัฐบาลชุดก่อนไม่ได้ตราไว้"

ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า "นโยบายนี้ถูกกฎหมาย" ฝ่ายค้านบอกว่า "นโยบายนี้ผิดกฎหมาย" หรือบางกรณี ฝ่ายรัฐบาลอาจจะบอกว่า "ผิดกฎหมาย" แต่ฝ่ายค้านบอกว่า "ถูกกฎหมาย" โดยสรุป ก็คือมีความเห็นไม่ตรงกัน เกี่ยวกับหลักการ นโยบาย วิธีคิด ซึ่งกล่าวเฉพาะในด้านความรู้สึกแล้ว ตัดสินไม่ได้ว่าฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด ทุกฝ่าย ล้วนเห็นว่าตัวเองถูกทั้งสิ้น

ความเห็นขัดแย้งกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัวหรือส่วนรวม ในเบื้องต้น ล้วนแล้วแต่เกิด จากลักษณะนิสัยส่วนบุคคลหรือปัจเจกทั้งสิ้น เช่น ความเป็นผู้มีลักษณะนิสัยโกรธง่ายหายยาก ชอบลบหลู่ตีเสมอคนอื่น มีนิสัยริษยา อวดดี ปรารถนาชั่ว มีความเห็นผิด ยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ คนเช่นนี้มักไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระรัตนตรัย ไม่หมั่นปฏิบัติ บำเพ็ญในไตรสิกขา ผู้ที่มีจิตประกอบด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อถึงคราวแสดง ความคิดเห็นก็แสดงความคิดเห็นอันนำไปสู่ความขัดแย้ง เมื่อตกอยู่ในอำนาจกิเลสเหล่านี้มาก ๆ เข้า ก็ทำให้ขาดความอดทน(ขันติ) และความสงบเสถียร(โสรจจะ) แสดงอารมณ์ฉุนเฉียวรุนแรง ใส่กันและกัน เหล่านี้เป็นสาเหตุฝ่าย ออกลคือฝ่ายชั่ว

ไม่เพียงแต่เท่านั้น เฉพาะในประเด็นความเห็นเกี่ยวกับหลักการที่ว่า นี้ธรรม นี้อธรรม นี้นิรันดร์ นี้ไม่ใช่วินัย นี้เป็นอาบัติ นี้ไม่เป็นอาบัติ นี้อาบัติเบา นี้อาบัติหนัก นโยบายนี้เป็นธรรม นโยบายนี้ไม่เป็นธรรม นโยบายนี้ถูกกฎหมาย นโยบายนี้ไม่ถูกกฎหมาย เป็นต้นนี้ แม้แต่ผู้มีจิต ปราศจากความโลภ ปราศจากความโกรธ ปราศจากความหลงก็ยังมี ความคิดเห็นขัดแย้งกันได้ ทั้ง ๆ ที่มีจิตเป็นกุศล เพราะอย่างที่กล่าวแล้วนั่นเองว่า "หลักการของแต่ละบุคคลเป็นเรื่อง ความคิดเห็น และความเชื่อในความคิดเห็นนั้นจนเกิดความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมา เรียกว่า ทิฏฐุปาทาน" ปัญหาที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเห็น(ทิฏฐิ) เป็นหลัก ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานด้านผลประโยชน์ ส่วนตน อาจมีเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องเล็กน้อย มีกรณีตัวอย่างในวงการศาสนาสมัย พระพุทธเจ้า เช่น ความคิดเห็นแย้งกันของ ภิกษุกลุ่มต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาด้วยกันเอง หรือ ความขัดแย้งระหว่างเจ้าลัทธิต่าง ๆ กรณีตัวอย่างในวงสังคมหรือ การเมือง เช่น ความขัดแย้งระหว่าง พรรคการเมือง ระหว่างองค์กรที่ไม่มีผลประโยชน์ (NGO) กับหน่วยงานราชการ ระหว่างผู้นำ ทางศาสนากับผู้นำทางการเมือง หลักการและวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามกรอบธรรมเนียมของ องค์กรสงฆ์

ปัญหาความขัดแย้งในสังคมมีอยู่หลายระดับและหลายลักษณะ ความขัดแย้งบางกรณี ไม่ใช่เรื่องที่จะต้อง ดำเนินการแก้ไขตามกรอบทฤษฎีใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นหลักพระธรรมวินัยหรือ ทฤษฎีของนักคิดตะวันตก เช่น พระ ก. ขัดแย้งกับพระ ข. บิดามารดากับลูกขัดแย้งกัน พี่ชาย น้องชายทะเลาะกัน พี่สาวน้องสาวทะเลาะกัน ความขัดแย้ง

แบบนี้เป็นเรื่องบังเอิญ ถ้าถึงขั้นนี้ จะมีการฟ้องร้องกันตามกระบวนการแห่งกฎหมายบ้านเมืองก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง จะไม่นำมากล่าว ในที่นี้

ปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับหลักการทางศาสนา แนวคิดทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งวิถีคิดของคนในองค์กร ในสังคมประเทศชาติดังที่กล่าวมาแล้ว ที่เรียกว่าวิวัฒนาการ จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบ ตามหลักการและวิธีการที่นักคิดแนว สันติวิธีวางกรอบเอาไว้บ้าง ที่นักรัฐศาสตร์วางกรอบเอาไว้บ้าง ที่นักการศาสนาวางกรอบเอาไว้บ้าง ในที่นี้จะเสนอธรรมพื้นฐานเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี พร้อมกับหลักการและวิธีการที่พระพุทธเจ้าได้วางเอาไว้และถือปฏิบัติในสมัยพุทธกาล

## ๑. ธรรมพื้นฐาน

เมื่อกรณีความขัดแย้งของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่มลุกลามใหญ่โตมากขึ้น พระ พุทธเจ้าทรงพยายามไกล่เกลี่ยโดยตรัสถึง ๓ ครั้งว่า "อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย" ก็ไม่มีผลทำให้ภิกษุเหล่านั้นหันมาสมานสามัคคีกัน และมีที่ท่าจะลุกลามใหญ่โตออกไปเรื่อย ๆ ภิกษุผู้เป็นธรรมวาที่รูปหนึ่ง ไม่ประสงค์จะให้พระพุทธองค์ ต้องมาลำบากกับการไกล่เกลี่ยพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่มนี้ จึงกราบทูลตอบพระพุทธองค์ ๓ ครั้งเช่นเดียวกันว่า

ขอพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นธรรมสามีทรงโปรดรอไปก่อน ขอพระองค์จงทรง ขวนขวายน้อยประกอบตามสุขวิหารธรรมในปัจจุบันอยู่เถิด พวกข้าพระพุทธเจ้าจะปรากฏเพราะความบาดหมาง เพราะความทะเลาะ เพราะความขัดแย้ง เพราะการวิวาทนั่นเอง พระพุทธเจ้าข้า พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าภิกษุเหล่านั้นคือด้าน ทำให้สามัคคีกันไม่ได้ง่าย จึงเสด็จ หลีกไป เมื่อเสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่งชื่อป่าจันฉิงสหายวัน ซึ่งเป็นที่พักจำพรรษาของพระอนุรุทธะ พระนันทิยะ และพระกิมพิละ ทั้ง ๓ ท่านมีความสามัคคีกันอย่างยิ่ง เป็นแบบอย่างด้านความ สามัคคีของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสถามวิธีการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี ภิกษุ ทั้ง ๓ รูปกราบทูลถึงวิถีคิดในการอยู่ร่วมกันก่อนว่า "พวกข้าพระองค์จะคิดอยู่เสมอว่า 'นับเป็น โขกเป็นลาภ เป็นความดีงามแล้วที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจารีนี้' ต่อจากนั้น ได้กราบทูลวิธีการสรุปความได้ดังนี้

พระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์นั้นได้เข้าไปตั้งเมตตากายกรรม เมตตา วจีกรรม เมตตามโนกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังในกันและกัน เอาใจใส่ ถนอมน้ำใจกันและกัน ช่วยกันทำงานคนละไม้คนละมือ และนั่งประชุมสนทนาธรรมกันทุก ๆ ๕ วัน ธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นพื้นฐานแห่งความสามัคคีทั้งในองค์กรสงฆ์และสังคมคฤหัสถ์ นัยหนึ่งเหมือนกับเป็นปุ๋ยที่ทำให้ความสามัคคีเจริญงอกงาม อีกนัยหนึ่งก็เป็นเหมือนยาที่จะกำจัด หรือละลายเชื้ออันจะนำไปสู่ความขัดแย้งซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในเวลาใดเวลาหนึ่ง วันนี้ไม่เกิด วัน หน้าอาจจะเกิดถ้าไม่มีธรรมพื้นฐานคือเมตตาทางกาย วาจา ใจ การถนอมน้ำใจ การช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน และการนั่งสนทนาเกี่ยวกับความดีงามทุก ๆ ๕ วัน

## ๒. หลักการและวิธีการ

### ๒.๑ สัมมุขาวินัย

อย่างที่อภิปรายไว้ในตอนต้นว่า เหตุการณ์ความขัดแย้งในองค์กรสงฆ์กับสังคมคฤหัสถ์จะอยู่ในกรอบหรือวังวนเดียวกัน แต่จะมีข้อแตกต่างกันตรงที่วิธีการตัดสินขั้นสุดท้ายว่า "ฝ่ายไหน ถูก ฝ่ายไหนผิด" และก็อย่างที่บอกไว้แล้วเช่นกันว่า "ในด้านความรู้สึกแล้ว ตัดสินไม่ได้ว่า ฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด ทุกฝ่ายล้วนเห็นว่าตัวเองถูกทั้งสิ้น" ในการหาข้อยุติ จะอภิปรายกรณีขององค์กรสงฆ์ก่อน เมื่อเกิดกรณีความขัดแย้งจะใช้วิธีการที่เรียกว่า สัมมุขาวินัยอย่างไร ?

ว่าด้วยหลักการก่อน สัมมุขาวินัย แปลว่า ระงับปัญหาความขัดแย้งในที่พร้อมหน้า หมายถึงการที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาประชุมพร้อมหน้ากัน นำประเด็นปัญหามาพูดคุยกันแล้วหา ข้อยุติและมีความเป็นธรรม ประเด็นสำคัญอยู่ที่ "ความเป็นธรรม" ข้อนี้มีนัยที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง ความเป็นธรรมหรือความไม่เป็นธรรมขึ้นอยู่กับคุณลักษณะและ

บทบาทขององค์ประชุม คือผู้ที่ เข้าร่วมประชุมเป็นธรรมวาทีหรืออธรรมวาที และฝ่ายไหนมีบทบาทในการชี้นำมากกว่าระหว่าง ธรรมวาทีกับอธรรมวาที

คำว่า "ธรรมวาที" แปลว่า ผู้มักกล่าวถูกต้องตามหลักการ

คำว่า "อธรรมวาที" แปลว่า ผู้มักกล่าวไม่ถูกต้องตามหลักการ

สัมมุขาวินัยที่ชื่อว่าไม่เป็นธรรม อาจแยกพิจารณาได้เป็น ๓ กรณี ดังนี้

กรณีที่ ๑ ผู้เข้าร่วมประชุมเกือบจะทั้งหมดเป็นธรรมวาที มีเพียงหนึ่งรูปเท่านั้นเป็น อธรรมวาที แต่อธรรมวาทีเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือ มีวาทะเฉียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุม ให้อินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ อย่างนี้ชื่อว่าสัมมุขาวินัยที่ไม่เป็นธรรม

กรณีที่ ๒ ผู้เข้าร่วมประชุมเกือบจะทั้งหมดเป็นธรรมวาที มีเพียงสองถึงสามรูปเท่านั้น เป็นอธรรมวาที แต่พวกอธรรมวาทีเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุม ทั้งหมด หรือมีวาทะเฉียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้อินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ อย่างนี้ชื่อว่าสัมมุขาวินัยที่ไม่เป็นธรรม

กรณีที่ ๓ ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนหนึ่งเป็นธรรมวาที มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปเป็นอธรรมวาที แต่พวกอธรรมวาทีเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุม ทั้งหมด หรือมีวาทะเฉียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้อินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ อย่างนี้ชื่อว่าสัมมุขาวินัยที่ไม่เป็นธรรม

สัมมุขาวินัยที่ไม่เป็นธรรมอย่างนี้ แม้จะทำให้ปัญหาความขัดแย้งยุติก็ถือว่าไม่ถูกต้อง เพราะองค์ประชุมถูกอิทธิพลฝ่ายอธรรมครอบงำ คนดีมีคุณธรรมไม่มีอิสระทางความคิดที่จะกระทำ การใดๆตามที่ตัวต้องการได้

ส่วนสัมมุขาวินัยที่ชื่อว่าไม่เป็นธรรมนั้น ได้แก่การที่ฝ่ายธรรมวาทีมีจำนวนหนึ่งคน จำนวน สองถึงสามคนหรือจำนวนตั้งแต่ ๔ คนขึ้นไปเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาทะเฉียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้อินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ

เห็นได้ชัดว่า บทสรุปของการแก้ปัญหาตามกรอบแห่งสัมมุขาวินัยนั้น ไม่ได้ถือเอาตาม มติเสียงข้างมากเป็นประมาณ แต่ยึดถือคุณสมบัติของผู้ลงมติเป็นสิ่งสำคัญ กล่าวคือ มติที่นำไปสู่การยุติปัญหาต้องมาจากบุคคล คณะ หรือสงฆ์ที่เป็นฝ่ายธรรมวาที ซึ่งอาจเป็นเสียงข้างน้อยหรือ เสียงข้างมากก็ได้ อย่างไรก็ตาม ถ้าปัญหาไม่สามารถให้ยุติได้ตามกระบวนการแห่งสัมมุขาวินัย แนวทางแก้ปัญหาที่จะพัฒนาไปสู่อีกกระบวนการหนึ่ง ซึ่งจะอภิปรายในโอกาสต่อไป

วิธีการแห่งสัมมุขาวินัยเป็นอย่างไร ? สารสำคัญในกระบวนการแห่งสัมมุขาวินัย อยู่ที่ความพร้อม ๔ ประการ ประกอบด้วย (๑) ความพร้อมหน้าสงฆ์ (๒) ความพร้อมหน้าธรรม (๓) ความพร้อมหน้าวินัย และ(๔) ความพร้อมหน้าบุคคล

คำว่า "ความพร้อมหน้าสงฆ์" หมายถึงกรณีความขัดแย้งนั้นๆ ต้องการองค์ประชุมจำนวน เท่าไรมาร่วมประชุมแก้ปัญหา เช่น ๔ รูปขึ้นไป ๕ รูปขึ้นไป ๑๐ รูปขึ้นไป หรือ ๒๐ รูปขึ้นไป มีผู้มาประชุมครบตามจำนวน ผู้อื่นซึ่งเกินจำนวนองค์ประชุมไปและอยู่ในวิสัยที่จะต้องมาประชุม ด้วยแต่บังเอิญมาประชุมไม่ได้ด้วยเหตุสุดวิสัยก็ได้มอบฉันทามติมาแล้ว และผู้ที่มาร่วมประชุม นั้น ไม่มีแม้แต่คนเดียวที่คัดค้าน

คำว่า "ความพร้อมหน้าธรรม ความพร้อมหน้าวินัย" หมายถึง กรณีความขัดแย้งนั้น ๆ ระบุโดยธรรม โดยวินัยโดยสัตตฤศาสน์

คำว่า "ความพร้อมหน้าบุคคล" หมายถึง โจทก์และจำเลยทั้งสองซึ่งเป็นคู่กรณีอยู่พร้อม หน้ากัน

ในทางปฏิบัติ เมื่อบุคคล ๒ ฝ่ายเกิดกรณีความคิดเห็นขัดแย้งกันเกี่ยวกับหลักการดังกล่าวมา ถ้าสามารถตกลงกันได้ ปัญหาความขัดแย้งยุติ ก็ไม่ต้องใช้กระบวนการสัมมนาวิสัย แต่ถ้าไม่สามารถตกลงกันได้ ปัญหาความขัดแย้งยังคงมีอยู่ จะต้องนำไปสู่กระบวนการสัมมนาวิสัย โดย ผู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายจะทำหน้าที่จัดให้กระบวนการแก้ปัญหาดำเนินไป นั่นคือ จัดให้มีการประชุม สงฆ์ (ความพร้อมหน้าสงฆ์) นำกรณีความขัดแย้งไปเทียบเคียงกับหลักพระธรรมวินัย (ความพร้อมหน้าธรรม ความพร้อมหน้าวินัย) และเรียกคู่กรณีมาอยู่พร้อมหน้ากันในที่ประชุมสงฆ์นั้น (ความพร้อมหน้าบุคคล) ทำการวินิจฉัยกรณีความจนกว่าปัญหาจะยุติ

ในกรณีที่กระบวนการแก้ปัญหา กำลังดำเนินไปอยู่ และกำลังมีการวินิจฉัยกรณีความอยู่ มีเสียงคัดค้านหรือสนับสนุนดังแข็งแรงแจนเกิดความวุ่นวายในที่ประชุม ที่ประชุมต้องเลือกภิกษุ บางรูปในที่ประชุมที่มีคุณสมบัติเช่น เป็นผู้มึศีล เป็นพหูสูต จำปาติโมกข์ได้ รู้กฎระเบียบดี ตั้งเป็นคณะทำงาน แล้วมอบหมายให้กรณีความไปวินิจฉัยเพื่อหาข้อยุติ แจ้งให้ที่ประชุมรับทราบ ในกรณีที่แม้จะตั้งคณะทำงานวินิจฉัยแล้วก็ตามก็ไม่สามารถยุติปัญหาได้จะต้องนำไปสู่กระบวนการขั้นต่อไปที่เรียกว่า "เยภยยสิกาวินัย"

## ๒.๒ เยภยยสิกาวินัย

เยภยยสิกาวินัย แปลว่า ระงับปัญหาความขัดแย้งตามเสียงข้างมาก เหมือนกระบวนการประชาธิปไตย แต่มีหลักการสำคัญประกอบการพิจารณาดำเนินการอยู่ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ การแต่งตั้งบุคคลขึ้นมาดำเนินการ โดยสงฆ์พึงแต่งตั้งภิกษุให้เป็นผู้ ดำเนินการจับสลาก ภิกษุผู้สมควรได้รับการแต่งตั้งต้องมีคุณสมบัติ ๕ อย่างคือ (๑) ไม่ลำเอียง เพราะชอบ (๒) ไม่ลำเอียงเพราะชัง (๓) ไม่ลำเอียงเพราะหลง (๔) ไม่ลำเอียงเพราะกลัว (๕) รู้จักสลากที่จับแล้วและยังมีได้จับ

ประการที่ ๒ การจับสลากที่ถือว่าไม่ชอบธรรมและชอบธรรม กรณีที่ต้องนำไปสู่ กระบวนการเยภยยสิกานั้น สงฆ์ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบต้องใคร่ครวญโดยถ้วนถี่จน (๑) มั่นใจได้ว่า ปัญหาความขัดแย้งนั้น ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย (๒) แต่เป็นเรื่องใหญ่โตลุกลามไปไกล (๓) ต้องมั่นใจ ว่าภิกษุคู่กรณีมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลพอเจรจาจนรู้เรื่อง (๔) ต้องมั่นใจว่าในหมูภิกษุผู้มี ส่วนร่วมในความขัดแย้งนั้น พวกธรรมวาทีมียากกว่า (๕) ต้องมั่นใจว่าแม้ขณะนั้นธรรมวาทีมียากกว่า แต่เมื่อกรณีความเข้าสู่กระบวนการจับสลาก ธรรมวาทีมียากกว่า (๖) ต้องมั่นใจ ว่า เมื่อแก้ปัญหาด้วยกระบวนการนี้ สงฆ์จะไม่แตกกัน (๗) รู้วิธีป้องกันไม่ให้สงฆ์แตกกัน (๘) ต้องมั่นใจว่า เมื่อถึงขั้นตอนการจับสลาก พวกธรรมวาทีมียากกว่า (๙) จับสลาก โดยชอบธรรม และ (๑๐) จับตามความคิดเห็นของตัวเอง โดยไม่มีใครชี้นำ เมื่อมั่นใจว่ามีองค์ ประกอบครบถ้วนทั้งหมดดังกล่าวนี้ สงฆ์(ภิกษุ) ค่อยดำเนินการให้จับสลาก จึงจะถือว่าชอบธรรม ถ้าขาดองค์ประกอบข้อใดข้อหนึ่งไปถือว่ากรจับสลากนั้นไม่ชอบธรรม

ในทางปฏิบัติ เมื่อสงฆ์ได้แต่งตั้งบุคคลผู้มีคุณสมบัติครบ ๕ อย่างด้วยวิธีเป็นทางการ ที่เรียกว่า "ญัตติทุติยกรรมวาจา" แล้ว สงฆ์ต้องทำให้กระบวนการดำเนินไปอย่างชัดเจน มีมติ เห็นชอบรับรองทุกขั้นตอน การจับสลากมี ๓ วิธี คือ (๑) วิธีปกปิด (๒) วิธีกระชิบบอก (๓) วิธี เปิดเผย ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความยินยอมของพวกเขา

## ภิกษุคู่กรณี

วิธีการแบบปกปิดมีหลักการสำคัญ ๓ อย่างคือ (๑) แบ่งสลากออกเป็นสลากมีสีกับไม่มี สี (๒) สลากที่ถูกจับขึ้นต้องปิดเป็นความลับ (๓) ต้องให้แน่ใจว่า ฝ่ายธรรมวาทีมียากกว่า โดย ภิกษุเจ้าหน้าที่ต้องชี้แจงให้ทุกฝ่ายเข้าใจขั้นตอนอย่างชัดเจน วิธีการกระชิบบอกมีหลักการเหมือน กับวิธีการปกปิด ต่างกันแต่เพียงว่าไม่ต้องทำเป็นสลากมีสีกับไม่มีสี ส่วนวิธีการเปิดเผยก็คือเป็น กระบวนการเปิดเผยทุกขั้นตอน

กรณีความที่ยุติโดยใช้วิธีการดังกล่าวมานี้ เรียกว่ายุติโดยกระบวนการสัมมนาวิสัยและเยภยยสิกาวินัย

### ๒.๓ ตินวัตถการกะ

ตามหลักพระวินัย การแก้ปัญหาความคิดเห็นขัดแย้งกัน มีแนวปฏิบัติให้เลือกได้ ๒ ทาง เท่านั้น คือ สัมมุขาวินัย กับเยภยยสิกา แต่บางกรณีที่ไม่สามารถแก้ปัญหาจนทำให้ความขัดแย้งยุติ ลงได้ โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งที่มีความซับซ้อนและจะลุกลามไปสู่ความรุนแรง ทำให้เกิดความแตกแยก และคู่กรณีก็ตระหนักรู้ข้อเท็จจริงนี้ กรณีแบบนี้ก็นำไปสู่กระบวนการแก้ปัญหาด้วยวิธีที่ ๓ ก็ได้ นั่นคือการประนีประนอม ที่เรียกว่า ตินวัตถการกะ แปลตามตัวอักษรว่า กลบไว้ด้วยหญ้า มี ๒ กรณีที่น่าสนใจซึ่งดูเหมือนว่าปัญหาจะยุติลงด้วยตินวัตถการกะ หนึ่งคือกรณีความขัดแย้งของพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี สองคือกรณีความขัดแย้งระหว่างพวกภิกษุวัชชีบุตร ชาวกรุงเวสาลีกับภิกษุต่างถิ่นมีพระยสกากันตกบุตรเป็นต้นเกี่ยวกับวัตถุ ๑๐ ประการ โดยพวก ภิกษุวัชชีบุตรเห็นว่าถือปฏิบัติได้ ไม่ผิดพระวินัย แต่ภิกษุพวกอื่นเห็นว่าถือปฏิบัติไม่ได้ ผิดพระวินัยซึ่งความเห็นแย้งกันนี้นำไปสู่การทำทุติยสังคายนา(สังคายนาครั้งที่ ๒ ในอินเดีย)

เฉพาะปัญหาความขัดแย้งของหมู่ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเท่านั้น ที่เนื่องจากเป็นพฤติกรรม กลุ่มจึงเป็นเรื่องยากที่จะแก้ไขด้วยหลักการและวิธีการที่เป็นระบบใดระบบหนึ่ง ได้มีการใช้หลัก การและวิธีการหลายอย่างผสมกัน เช่น กระบวนการทางสังคมทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ท้าย ที่สุดแล้วดูเหมือนว่าจะใช้กระบวนการตินวัตถการกะ(แม้จะไม่มีหลักฐานระบุไว้ชัดเจนก็ตาม) โดย ในเบื้องต้น อุบาสกและอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพีครั้งทราบข่าว พระพุทธเจ้าเสด็จหลีกไปอยู่ที่ป่า ปาโรยละและเสด็จต่อไปยังกรุงสาวัตถีเพราะกรณีความขัดแย้งของพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี จึงเห็นร่วมกันว่าจะไม่อภิวัต ไม่ลูกรับ ไม่ทำอัญชลีกรรม ไม่ทำสามีจิกรรม ไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่คบหา ไม่บูชา พวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ทำให้พวกเธอเกิดความสำนึกผิด จึงชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและระงับข้อพิพาทในสำนักของพระพุทธองค์ ณ กรุงสาวัตถี ระหว่างทาง จากกรุงโกสัมพีถึงกรุงสาวัตถีก็ถูกระบวนการทางสังคมลงโทษตามสมควรแก่กรณี เมื่อไปถึงกรุง สาวัตถีแล้ว จึงเริ่มกระบวนการประนีประนอม โดยยกเลิกอุกเขปนียกรรมที่ลงแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติ มีการทำสังฆสามัคคีร่วมกัน ต่อจากนั้นมีการทำอุโบสถยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง

หลักการและวิธีการของตินวัตถการกะเป็นอย่างไร ? หลักการและวิธีการที่สำคัญคือ กรณี ความที่จะระงับด้วยกระบวนการตินวัตถการกะนั้น ต้องมาจากสาเหตุที่ไม่รุนแรงแต่มีที่พำว่า จะลุกลาม (เหมือนกรณีน้ำผึ้งหยดเดียว) เช่นกรณีการปรับอาบัติปาจิตตีย์กันของพวกภิกษุกรุง โกสัมพี ในทางปฏิบัติ มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ ๑ ภิกษุผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกรูปประชุมกัน ภิกษุรูปหนึ่งในที่ประชุมซึ่งเป็นคนกลาง ทำหน้าที่ตั้งเรื่อง (จัดวาระหรือตั้งญัตติ) อย่างเป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่า จะมีการระงับกรณี ความด้วยตินวัตถการกะ

ขั้นที่ ๒ ภิกษุผู้เป็นตัวแทนของคู่กรณีฝ่ายหนึ่งในที่ประชุมนั้น ทำหน้าที่ตั้งเรื่องอย่างเป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่า จะมีการระงับกรณีความด้วยตินวัตถการกะ โดยพร้อมที่จะแสดง อาบัติ(ความผิด) ของกันและกันในที่ประชุม

ขั้นที่ ๓ ภิกษุผู้เป็นตัวแทนของคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งในที่ประชุมนั้น ทำหน้าที่ตั้งเรื่องอย่าง เป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่า จะมีการระงับกรณีความด้วยตินวัตถการกะ โดยพร้อมที่จะแสดง อาบัติ(ความผิด) ของกันและกันในที่ประชุม

ต่อจากนั้นก็ประกาศขอมติ ถ้าไม่มีใครคัดค้าน ถือว่ากรณีความนั้น ๆ ยุติ เมื่อนำลำดับขั้นวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามกรอบธรรมเนียมสงฆ์ ตั้งแต่ขั้น สัมมุขาวินัย เยภยยสิกาวินัย และตินวัตถการกะมาวางทาบกับวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม ปัจจุบัน จะเห็นความเหมือนและความต่างที่ชัดเจนดังนี้

**ความเหมือน :**



เมื่อความขัดแย้ง เกิดขึ้นในสังคมคฤหัสถ์ บางครั้งบางกรณีก็ดำเนินการระดับความขัดแย้งโดยการประชุมพร้อมเพรียงกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด (ความพร้อมหน้าสงฆ์และความ พร้อมหน้าบุคคล) มีการนำข้อกฎหมายมาเป็นเกณฑ์วินิจฉัยความถูกต้องความผิด(ความพร้อมหน้าวินัย) กระบวนการนี้เทียบได้กับวิธีสัมมุขา วินัยในธรรมเนียมสงฆ์ บางครั้งบางกรณีมีการแต่งตั้งบุคคล ขึ้นมาดำเนินการ มีการประชุมคู่อริ ดำเนินการลงมติ(ลงคะแนน) แล้ววินิจฉัยตัดสินโดยเสียงข้างมาก กรณีนี้เทียบได้กับวิธีเยภยสิกขาวินัยในธรรมเนียมสงฆ์ บางครั้งบางกรณีการเสนอจากคู่อริหรือจากบุคคลใด ๆ ให้มีคณกลางดำเนินการให้คู่อริไกล่เกลี่ยยุติความขัดแย้งกัน กรณีนี้ เทียบได้กับวิธีติณวัตถการกะในธรรมเนียมสงฆ์ โดยสรุปคือ กรอบดำเนินการหรือกระบวนการขั้น ตอนในการระงับความขัดแย้งตามธรรมเนียมสงฆ์และสังคมคฤหัสถ์มีความเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่

#### ความต่าง :

ความต่างที่เห็นได้ชัดเจนนั่นคือ ในธรรมเนียมสงฆ์เน้นความเป็นธรรมในหลักการ ข้อสำคัญ อยู่ที่ "ความเป็นธรรม" ความเป็นธรรมขึ้นอยู่กับคุณลักษณะและบทบาทขององค์ประชุม กล่าวคือ ในจำนวนผู้เข้าร่วมประชมนั้น ฝ่ายธรรมวาที่อาจมีจำนวนน้อยกว่าหรือมากกว่าก็ได้ แต่ จะต้องเป็นผู้มีบทบาทในการชี้หน้าที่ประชุมมากกว่าฝ่ายอธรรมวาที่ ในกรณีที่มีการลงคะแนนเสียง ก็เช่นเดียวกัน ก่อนการลงคะแนน ระหว่างลงคะแนน และหลังลงคะแนน จะต้องให้แน่ใจได้ว่า คะแนนเสียงที่มากกว่านั้นมาจากฝ่ายธรรมวาที่ ไม่ใช่มาจากฝ่ายอธรรมวาที่ ส่วนสังคมคฤหัสถ์ พูดถึง "ความเป็นธรรม"เหมือนกัน แต่ไม่ได้พูดถึงบทบาทของฝ่ายที่เป็นธรรมวาที่หรืออธรรมวาที่ซึ่งเป็นที่มาแห่งความเป็นธรรมหรือความไม่เป็นธรรมอย่างแท้จริง ผู้ที่มีบทบาทชี้หน้าที่ประชุมจะมี สมบัติหรือลักษณะอย่างไรก็แล้วแต่ท้ายที่สุด ถ้าที่ประชุมเห็นตามก็ถือเป็นข้อยุติตามนั้น กรณีที่ มีการลงคะแนนเสียงตัดสิน ให้ยึดเอาคะแนนเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นคะแนน เสียงที่มาจากฝ่ายธรรมวาที่หรืออธรรมวาที่ นี้เป็นความต่างกัน ประการที่ ๑

ประการที่ ๒ ในขั้นตอนก่อนนำกรณีความเข้าสู่กระบวนการวินิจฉัยตัดสิน ธรรมเนียม สงฆ์มีหลักอยู่ว่า คู่อริต้องมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลพอเจรจากรู้เรื่อง จึงจะดำเนินการแก้ ปัญหาตามกระบวนการนั้น ๆ ถ้ารู้ชัดว่า คู่อริขาดสติสัมปชัญญะและไม่มีเหตุผล ก็จะปล่อยให้ กรณีความขัดแย้งนั้นได้รับการแก้ไขโดยกระบวนการอื่น ๆ เช่น กรณีความขัดแย้งของภิกษุ ชาวกรุงโกสัมพี ส่วนสังคมคฤหัสถ์มีแนวปฏิบัติที่ตายตัวว่า ความขัดแย้งอย่างนี้ ต้องเข้าสู่ กระบวนการนี้ความขัดแย้งอย่างนั้น ต้องเข้าสู่กระบวนการนั้น และมีการผลักดันให้เข้าสู่กระบวนการโดยไม่คำนึงว่าคู่อริจะมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลหรือไม่ก็ตาม

ประการที่ ๓ ธรรมเนียมสงฆ์ถือเอาความเป็นเอกฉันท์ทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ เป็นเกณฑ์ ด้านคุณภาพก็คือ คู่อริต้องมีความรู้สึกละอายใจและรู้สึกว่าได้รับความเป็นธรรม กับข้อยุตินั้น บางครั้งแม้ความขัดแย้งจะยุติแล้วตามหลักพระธรรมวินัย แต่ถ้ายังมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่พอใจ ก็ต้องมีการจับสลากตัดสินจนเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย ด้านปริมาณก็คือ กรณีที่มีการลง คคะแนนเสียง ฝ่ายเสียงข้างมากต้องเป็นเอกฉันท์ ส่วนสังคมคฤหัสถ์จะมีลักษณะตรงกันข้าม นั่นคือ เสียงข้างมากไม่จำเป็นต้องเป็นเอกฉันท์ และไม่คำนึงถึงความรู้สึกของผู้แพ้วว่าจะพอใจ หรือไม่พอใจ

#### ๔.๓ กรรม

ในพระพุทธศาสนา กรรม (สันสกฤต: กรรม, บาลี: กम्म) แปลว่า "การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา" ได้แก่ การกระทำทางกาย เรียก กายกรรม ทางวาจา เรียก วจีกรรม และทางใจ เรียก มโนกรรม กรรมดี หรือ กรรมชั่วมักตาม การกระทำทางกาย วาจา หรือทางใจก็ตาม สามารถจำแนกอีก เป็นประเภทต่าง ๆ ได้หลายแบบ ดังนี้

##### ๔.๓.๑ จำแนกตามเวลาการให้ผลของกรรม

การกระทำทางกาย วาจา ใจ ทั้งที่เป็นฝ่ายดีหรือไม่ดีก็ตาม ย่อมตอบสนองแก่ผู้กระทำ ไม่เร็วก็ช้า เวลาใดเวลาหนึ่ง กรรมจำแนกตามเวลาการให้ผลของกรรม (ปากกาลจตุกะ) แสดงกำหนดเวลา แห่งการให้ผลของกรรม มี ๔ อย่าง คือ

ทิวฏฐธรรมเวทนิยกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน คือในภพนี้  
 อุปปัชชเวทนิยกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลในภพที่จะไปเกิด คือในภพหน้า  
 อปราปริเวทนิยกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลในภพต่อไป  
 โอหสิกรรม หมายถึง กรรมเล็กให้ผล ไม่มีผลอีก

#### ๔.๓.๒ จำแนกตามหน้าที่ของกรรม

กรรมจำแนกตามหน้าที่การทำงานของกรรม (กิจจตุกะ) กรรมมีหน้าที่ ที่จะต้องกระทำสี่อย่าง คือ  
 ชนกกรรม หมายถึง กรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด กรรมแต่งให้เกิด  
 อุปัตถัมภกกรรม หมายถึง กรรมสนับสนุน กรรมที่ช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติม ต่อจากชนกกรรม  
 อุปปีฬิกกรรม หมายถึง กรรมบีบคั้น กรรมที่ทำให้ผล บีบคั้นผลแห่งชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรมนั้น ให้  
 แปรเปลี่ยนทุเลาลงไป บั่นทอนวิบากมิให้เป็นไปได้นาน  
 อุปฆาตกรรม หมายถึง กรรมตัดรอน กรรมที่แรงฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรม เข้าตัด  
 รอนการให้ผลของกรรมทั้งสองอย่างนั้น ให้ขาดไปเสียทีเดียว

#### ๔.๓.๓ จำแนกลำดับการให้ผลของกรรม

กรรมจำแนกตามลำดับการให้ผลของกรรม (ปากทานปริยายจตุกะ) จำแนกตามความยกย่อง หรือ ลำดับความแรงใน  
 การให้ผล ๔ อย่าง

ครุกรรม (หนังสือพุทธธรรมสะกตครุกรรม หนังสือกรรมที่ปีสะกตครุกรรม) หมายถึง กรรมหนัก ให้ผล  
 ก่อน เช่น ฆานสมาบัติ ๘ หรือ อนันตริยกรรม

พหุลกรรม หรือ อาจิณกรรม หมายถึง กรรมที่ทำมาก หรือ ทำจนเคยชิน ให้ผลรองจากครุกรรม  
 อาสันนกรรม หมายถึง กรรมจวนเจียน หรือ กรรมใกล้ตาย คือกรรมที่ทำเมื่อจวนจะตาย จับใจอยู่ใหม่ๆ ถ้า  
 ไม่มีสองข้อก่อน ก็จะทำให้ผลก่อนอื่น

กตัตตกรรม หรือ กตัตตวาปนกรรม หมายถึง กรรมอื่นที่เคยทำไว้แล้ว นอกจากกรรม ๓ อย่างข้างต้น, ฐี  
 กากล่าวว่า กรรมนี้ให้ผลในชาติที่ ๓ เป็นต้นไป (กตตต-สิ่งที่เคยทำไว้, วา ปน-ก็หรือว่า, กम्म-กรรม) กตัตตกรรมนี้  
 ในตำราทางพุทธศาสนาหลายแห่ง (เช่น หนังสือกรรมที่ปีฬิก พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม และหนังสือ  
 พุทธธรรมฉบับขยายความ) ได้บรรยายไว้ว่า หมายถึง กรรมสักแต่จะทำ กรรมที่ทำไว้ด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมิใช่  
 เจตนาอย่างนั้นโดยตรง ต่อเมื่อไม่มีกรรมอันอื่นให้ผลแล้ว กรรมนี้จึงจะให้ผล

#### ๔.๓.๔ กรรมของสังคัมในพระพุทธศาสนา

“จิต” ในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ตัวตนอิสระที่อยู่นอกเหนือไปจากร่างกายมนุษย์ตั้งที่ศาสนาฮินดูเรียกว่า  
 อาตมัน และปรัชญาจิตนิยมของเพลโตเรียกว่า แบบ แต่เป็นพัฒนาการทางธรรมชาติอย่างหนึ่ง มนุษย์เป็นสิ่ง  
 ธรรมชาติสิ่งเดียวที่มีพัฒนาการแบบนี้ จิตจึงเป็นคุณสมบัติที่เด่นที่สุดของมนุษย์ เช่นเดียวกับความเบาเป็นลักษณะ  
 เด่นของลม ความเหลวเป็นลักษณะเด่นของน้ำ และความร้อนเป็นลักษณะเด่นของไฟ เป็นต้น

ในฐานะที่เป็นสัตว์ การกระทำของมนุษย์อีกด้านหนึ่งเป็นไปแบบใช้สัญชาตญาณเหมือนสัตว์ทั้งหลาย แต่  
 เนื่องจากไม่ได้มีเพียงรูปร่างกายเท่านั้น แต่มนุษย์มีจิตที่ในชั้น ๕ เรียกว่า นาม การกระทำของมนุษย์จึงไม่  
 เป็นไปตามแบบสัตว์เสียทั้งหมด รอบๆตัวมนุษย์เราจึงพบเห็นการสร้างสรรค์ และการทำลายหลากหลายที่มาจาก  
 การกระทำของมนุษย์ ที่สัตว์ชนิดอื่น ๆ ไม่สามารถทำได้ ทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมานี้คืออานาภาพแห่งจิตหรืออีกนัยหนึ่ง  
 แสดงถึงอานาภาพการกระทำของมนุษย์

พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า พลังผลักดันที่บงการการกระทำของมนุษย์มี ๖ ชนิด แบ่งเป็นกุศลหรือ  
 ฝ่ายดี ๓ ชนิด คือ อโลสะ อโทสะ และอโมหะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา, เล่มที่ ๑๑, ๒๕๓๐ :  
 ๒๔๐) และแบ่งเป็นอกุศลหรือฝ่ายชั่ว ๓ ชนิด คือ โลสะ โทสะ และโมหะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ

สังคายนา, เล่มที่ ๑๑, ๒๕๓๐ : ๒๔๐) พลังผลักดันเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่อยู่นอกตัวมนุษย์ แต่อยู่ในตัวมนุษย์ เป็นคุณสมบัติของจิตที่เรียกว่า เจตสิกในพระอภิธรรม ฉะนั้น เมื่อมีการกระทำเกิดขึ้น ย่อมแสดงว่าการกระทำนั้นๆ มาจากผู้กระทำเอง มนุษย์จึงต้องมีความรับผิดชอบทางจริยธรรม ไม่ว่าจะการกระทำนั้นๆ จะเป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม จะปฏิเสธความรับผิดชอบว่าตนไม่เกี่ยวข้องด้วย ปัจจัยภายนอกต่างหากที่ทำให้เกิดการกระทำย่อมไม่ได้

เมื่อใดก็ตาม สังคมเกิดค่านิยมบางอย่างร่วมกัน ซึ่งอาจเป็นแบบกุศล หรือแบบอกุศล กรรมทางสังคมย่อมเกิดขึ้น ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ทิวฐิ” (ทฤษฎี) (พระราชวรมณี (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๒๕ : ๑๖๑) และแบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ ทิวฐิที่เป็นกุศลเรียกว่า สัมมาทิวฐิ (สัมมาทฤษฎี) และทิวฐิที่เป็นอกุศลเรียกว่า มิจฉาทิวฐิ (มิจฉาทฤษฎี) ทิวฐิจัดเป็นมโนกรรมของสังคมอันจะส่งผลให้เกิดกายกรรมทางสังคมและวจีกรรมทางสังคมต่อไป ฉะนั้น ทฤษฎีทางสังคมใด ๆ ก็ตามที่มุ่งการแสวงหากำไรเป็นที่ตั้ง แสดงว่าทฤษฎีนั้นมีมูลรากจากโลภะ กิจกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติ หรือทรัพยากรมนุษย์ จัดเป็นกายกรรมของสังคม ส่วนการชักชวนโฆษณาให้เห็นด้วยกับทฤษฎีและกิจกรรมเช่นนั้น จัดเป็นวจีกรรมของสังคม หรือทฤษฎีใดก็ตามที่สนับสนุนส่งเสริมให้มีอคติต่อกันระหว่าง เชื้อชาติ ศาสนา นิกาย และเพศวัย ทฤษฎีนั้นย่อมมีมูลรากจากโทสะ\* กิจกรรมเพื่อสนองทิวฐิจัดเป็นกายกรรมทางสังคม การโฆษณาชักชวนให้คล้อยตามไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใด ย่อมถือเป็นวจีกรรมของสังคม ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติทุกยุคทุกสมัย ได้เปิดเผยให้เห็นถึงกรรมของสังคมที่มีมูลรากจากกุศลและอกุศลของมนุษย์ ซึ่งเป็นที่มาของสงครามและสันติภาพในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติอยู่เสมอ

ฉะนั้น จิตกับการกระทำของมนุษย์จึงเป็นของคู่กัน หากปราศจากจิตก็ไม่ควรมีกฎแห่งกรรมสำหรับมนุษย์ ส่วนกรรมของสังคมก็คือ ความคิดร่วม หรือจิตร่วม (collective mind) ที่ทำให้เกิดการกระทำร่วมกัน (collective action) ที่เรียกว่าค่านิยมในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั่นเอง

#### ๔.๔ เมตตาพรหมวิหาร

หลักเมตตาพรหมวิหารเป็นหลักธรรมสำคัญซึ่งเป็นหลักการพัฒนาบุคลิกของคนที่เป็นผู้ใหญ่ หรือเป็นธรรมประจำใจของพระพุทธม พระพุทธศาสนาถือว่าหลักการปฏิบัติตามคุณธรรมโดยถือว่ามนุษย์ทุกคนมีส่วนรับผิดชอบในการสร้างสังคมให้มีความสงบและอภิบาลสังคม ทุกคนต้องทำตัวให้เป็นพรหม หรือคุณธรรมความเป็นพรหม และในการปฏิบัติในลักษณะนี้ เป็นการสร้างสรรค์ตนเองด้วยหลักพรหมวิหารและพรหมวิหารเมื่อนำมาใช้กับมนุษย์ในฐานะที่มนุษย์สามารถสร้างสรรค์และอภิบาลโลกได้ด้วยตัวมนุษย์เอง

พระพุทธองค์ทรงนำการเจริญพรหมวิหาร ๔ มาใช้ตอบปัญหาแก่ชาวเสฏฐิมาณพและภรรยาชวานพ ซึ่งมาทูลถามพระพุทธองค์เรื่องทางไปสู่พรหมโลกว่า การละนิวรรณ์ ๕ ให้จิตใจสงบ การเจริญเมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต และอุเบกขาจิต เป็นเหตุให้ไปเกิดในพรหมโลก๖ และทรงแนะนำให้ภิกษุแม่เมตตาให้แก่ตระกูลพญา ๔ ตระกูล เพื่อป้องกันและ

คุ้มครองรักษาตน<sup>1</sup> เป็นต้น

ตามความหมายของพจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถานได้อธิบายความหมายของพรหมวิหาร ๔ ว่า เป็นธรรมหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนา มีความหมายหลายนัย คือ

๑) เป็นธรรมเครื่องอยู่ของพรหม เครื่องอยู่อย่างพรหม และทำให้เป็นพรหมเสมอด้วยพรหม โดยมุ่งประเด็นที่ว่า เมื่อผู้บำเพ็ญสมาธิ เจริญเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาแล้ว ย่อมส่งผลให้บรรลุฌานได้ตามลำดับ

\* กรรมของสังคมที่มีมูลรากจากโลภะ และอโทสะ พึงทราบในนัยตรงกันข้าม

<sup>1</sup> วิ.จ.อ. (ไทย) ๗/๒๕๑/๑๕

๒) เป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้ประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐหลักความประพฤติที่ประเสริฐ เมื่อมีธรรม ๔ ประการนี้ประจำใจ ย่อมมีความรักสรรพสัตว์ ปราปรณาช่วยสรรพสัตว์ที่ประสบทุกข์ให้พ้นทุกข์ ไม่ริษยาในความได้ ตีมีสุขของสรรพสัตว์และวางใจเป็นกลางได้เมื่อช่วยสรรพสัตว์นั้น ๆ ไม่สำเร็จ

๓) เป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้เป็นใหญ่ คือ ผู้นำหรือผู้ปกครองโดยมุ่งให้ผู้นำหรือผู้ปกครองมีความรัก ความปราปรณาดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นพื้นฐานช่วยเหลือเขาเมื่อเขาประสบความทุกข์ ยินดีด้วยเมื่อเขาได้รับความสำเร็จ และวางใจเป็นกลางไม่ตกอยู่ในอคติ พรหมวิหาร ๔ เรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า อัมปิณญา ๔ เพราะมุ่งประเด็นที่ว่า แผ่ไปไม่จำกัดในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เป็นพรหมวิหารของพระอรหันต์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๕๑) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหารธรรม ว่าหมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่า ดำเนินชีวิตแบบหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบนอกจากนี้ พรหมวิหาร ยังมีความหมายที่สามารถแปลอีกในหนึ่งว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม หรือธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหมหรือเป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)(๒๕๔๓) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหารธรรมไว้ว่า พรหมวิหารธรรม หมายถึงบุคคลผู้มีคุณธรรมครบถ้วนบริบูรณ์เท่านั้น

#### ๔.๔.๑ ความสำคัญของพรหมวิหาร ๔

นอกจากพรหมวิหาร ๔ จะเป็นหมวดธรรมซึ่งพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญแล้ว องค์ธรรมในพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา และอุเบกขา ยังเป็นบารมีที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ เมตตาบารมี ๒๖ และอุเบกขาบารมี ส่วนกรุณาเป็น ๑ ในพุทธคุณ ๓ คือ พระกรุณาคุณ พรหมวิหาร ๔ จึงเป็นหมวดธรรมที่มีความสำคัญในพระพุทธศาสนา

##### ๑) เมตตาพรหมวิหารเป็นหลักปฏิบัติในการเจริญกัมมัฏฐาน

จากการศึกษาข้อมูลในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่าความสำคัญประการหนึ่งของพรหมวิหาร ๔ ซึ่งนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ต่างเห็นตรงกัน คือ การเป็นหลักปฏิบัติในการเจริญกัมมัฏฐาน โดยองค์ธรรมแต่ละข้อของพรหมวิหาร ๔ เมื่อนำมาเป็นนิมิตในการเจริญกัมมัฏฐาน ต่างมีอานุภาพพิเศษซึ่งไม่เหมือนกัน๔๕ ดังปรากฏในเมตตาสทศสูตรว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเมตตาเจโตวิมุตติว่ามีสุภวิโมกข์เป็นอย่างดี สำหรับภิกษุผู้มีปัญญา อันเป็นโลกียะยังไม่รู้แจ้งวิมุตติที่ยอดเยี่ยมในธรรมวินัยนี้ . . .ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวกรุณาเจโตวิมุตติว่ามีอากาสนัญญาตนถนานเป็นอย่างดี สำหรับภิกษุผู้มีปัญญาอันเป็นโลกียะยังไม่รู้แจ้งวิมุตติที่ยอดเยี่ยมในธรรมวินัยนี้ . . .

ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวมุทิตาเจโตวิมุตติว่ามีวิญญานัญญาตนถนานเป็นอย่างดี สำหรับภิกษุผู้มีปัญญาอันเป็นโลกียะยังไม่รู้แจ้งวิมุตติที่ยอดเยี่ยมในธรรมวินัยนี้ . . .ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวอุเบกขาเจโตวิมุตติว่ามีอากิญจัญญาตนถนานเป็นอย่างดี สำหรับภิกษุผู้มีปัญญาอันเป็นโลกียะยังไม่รู้แจ้งวิมุตติที่ยอดเยี่ยมในธรรมวินัยนี้

ดังนั้นพรหมวิหาร ๔ จึงเป็นหมวดธรรมซึ่งสามารถนำมาเป็นหลักปฏิบัติในการเจริญกัมมัฏฐาน และองค์ธรรมแต่ละข้อของพรหมวิหาร ๔ เมื่อนำมาเป็นนิมิตในการเจริญกัมมัฏฐานต่างมีอานุภาพพิเศษแตกต่างกันไป

##### ๒) เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานในการดำรงชีวิต

นอกจากพรหมวิหาร ๔ จะเป็นหลักปฏิบัติในการเจริญกัมมัฏฐานแล้ว ความสำคัญของพรหมวิหาร ๔ อีกประการหนึ่ง คือ เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานในการดำรงชีวิต ดังที่พระพุทธองค์ทรงใช้องค์ธรรมในพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักในการบัญญัติพระวินัยซึ่งเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานในการดำรงชีวิตของสังฆมณฑล ดังปรากฏใน โจทกจกติกปฏิสังยุตตกล่าวว่ “ภิกษุผู้เป็นโจทก์โดยชอบธรรมไม่พึงเดือดร้อนด้วยอาการ ๕ อย่าง คือ . . . ๕.ท่านมีเมตตาจิต โจอท ไม่ได้มุ่งร้าย จึงไม่

สมควรเตือนร้อน” และดังปรากฏในปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ วินิตวัตถุว่า สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งปล่อยสุภะที่ติดบ่วงไปด้วยความสงสารแล้วเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสถามว่า “ภิกษุ เธอคิดอย่างไร” “ข้าพระพุทธเจ้ามีความประสงค์จะช่วยเหลือ พระพุทธเจ้าข้า” “ภิกษุ

เธอมีความประสงค์จะช่วยเหลือไม่ต้องอาบัติ” นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังทรงนำองค์ธรรมในพรหมวิหาร ๔ มาแสดงไว้ในฐานะเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานในการดำรงชีวิตของฆราวาสอีกด้วย เช่น ทรงนำเมตตาซึ่งเป็นองค์ธรรมข้อหนึ่งในพรหมวิหาร ๔ มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติของฆราวาสต่อสมณพราหมณ์ ดังปรากฏในสังคาลสูตรว่า “คหบดีบุตร กุลบุตรพึงบำรุงสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ (๑) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา (๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา (๓) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา” ดังนั้นพรหมวิหาร ๔ ซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จึงเป็นหมวดธรรมที่สามารถนำไปเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานในการดำรงชีวิตได้ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์

### ๓) เป็นคุณธรรมที่เกื้อหนุนกรรมดีทั้งหลายให้บริบูรณ์

เนื่องจากการบำเพ็ญความดีภายนอก หรือการแสดงออกที่ดงามทางสังคมจะต้องมีคุณธรรมที่ลึกซึ้งภายในจิตใจเป็นรากฐาน จึงจะเป็นไปโดยจริงใจบริสุทธิ์เป็นของแท้ และมั่นคงยั่งยืน ซึ่ง พรหมวิหาร ๔ เป็นคุณธรรมประจำใจเป็นคุณภาพจิตหรืออยู่ในระดับความคิดตั้งนั้นพรหมวิหาร ๔ จึงเป็นคุณธรรมที่เกื้อหนุนกรรมดีทั้งหลายให้บริบูรณ์ เพราะผู้เจริญพรหมวิหาร ๔ ย่อมมีจิตมั่นในความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อันเป็นองค์ธรรมในพรหมวิหาร ๔ ทำให้การกระทำกรรมดีต่าง ๆ เป็นไปโดยบริสุทธิ์ใจ แต่ถ้าเราบำเพ็ญกรรมดีต่าง ๆ โดยไม่มีคุณธรรม คือพรหมวิหาร ๔ อยู่ในใจ ก็จะทำให้กรรมดีเหล่านั้นไม่บริบูรณ์ ดังที่พระธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ ดังนี้

๑) ไม่จริงใจ เพราะปฏิบัติกรรมดีนั้นอาจมีเจตนาอื่นแอบแฝง เช่น ทานอาจจะเป็นการให้เพื่อต้องการผลประโยชน์ตอบแทน หรือเป็นการแสดงเพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง อย่างใดอย่างหนึ่ง

๒) ไม่จริงจัง เพราะหาเมื่อไม่ได้ช่วยด้วยจริงใจ หรือไม่ได้ตั้งใจจริง ก็ไม่ช่วยเหลืออย่างจริงจัง

๓) ไม่พอดี เพราะช่วยโดยไม่ได้มุ่งเพื่อประโยชน์แก่เขา ก็อาจช่วยไม่เพียงพอหรือช่วยเกินเลยไป แทนที่จะช่วยชาวบ้านด้วยเมตตา เพื่อประโยชน์แก่เขา ให้ตรงกับความต้องการของเขาหรือให้เขาพึ่งตนเองได้ ก็ช่วยแบบเอาใจบ้าง แบบเกลี้ยกล่อมบ้าง หรือช่วยในลักษณะที่จะทำให้เขาหวังพึ่งคนอื่นเรื่อยไป จนกระทั่งเสียทั้งแก่ตัวเขาและแก่สังคม

๔) ไม่ยั่งยืน คือ ตัวเองนั้นแหละทำไปไม่ตลอด เพราะหยุดอยู่แค่ผลประโยชน์ของตัวเองเท่านั้น หรือทำไปตามแรงส่งแรงดันภายนอก พอแรงนั้นหมดก็หยุด

๕) ไม่สุขจริง อาจทำไปอย่างฝืนใจ ไม่ทำให้เป็นสุข อย่างน้อยก็ไม่เกิดความสุขความปิติ เอิบอิมซาบซึ่งใจเท่าที่ควร

ดังนั้นพรหมวิหาร ๔ จึงเป็นหมวดธรรมซึ่ง เกื้อหนุนกรรมดีทั้งหลายให้บริบูรณ์เพราะว่าองค์ธรรมในพรหมวิหาร ๔ จะทำให้การกระทำกรรมดีต่าง ๆ เป็นไปอย่าง จริงใจจริงจัง มีความพอดี ยั่งยืน และมีความสุขจากการกระทำกรรมดีอย่างแท้จริง

### ๔) สร้างสันติสุขแก่สังคม

เนื่องจากการเจริญพรหมวิหาร ๔ ต้องส่งจิตไปให้สัตว์อื่น ดังนั้นเมื่อมีการเจริญพรหมวิหาร ๔ เกิดขึ้น จึงไม่ได้มีผลเฉพาะผู้ปฏิบัติเท่านั้น แต่ยังมีผลกระทบต่อสังคมโดยตรงดังตัวอย่างของสังคมในสมัยพุทธกาล ซึ่งวิถีชีวิตของคนอินเดียส่วนใหญ่ ได้รับอิทธิพลจากคำสอนของศาสนาพราหมณ์ ทำให้อุคตคติหรือเป้าหมายสูงสุด ของคนในยุคนั้น เป็นไปตามหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์ คือการไปอยู่ร่วมกับพรหม และวิธีการไปอยู่ร่วมกับพรหมนั้น

สามารถกระทำได้โดยการเขนสรวงพระเป็นเจ้า และอ้อนวอนขอให้ช่วย อ้อนวอนขอให้ช่วยประสิทธิ์ประสาทพรแก่ตนและต้องประพฤติตนบทรามาร่างกายอย่างเคร่งครียด สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่สร้างความเดือดร้อนวุ่นวายให้แก่ตนเองและสังคม จนกระทั่งพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธศาสนาและมีพรหมณ์เดินทางมาตามพระองค์ ถึงวิธีการไปอยู่ร่วมกับพรหม หรือทางไปพรหมโลก พระพุทธองค์จึงทรงตอบคำถามเหล่านี้ ด้วยการแนะนำให้บุคคลเหล่านั้น นำคุณสมบัติและอาการของจิต อันได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งเป็นสิ่งมีอยู่ในจิตของคนอยู่แล้ว มาทำให้สมบูรณ์และเจริญงอกงามขึ้น เพื่อเป็นวิธีการไปอยู่ร่วมกับพรหม หรือทางไปพรหมโลก

พรหมวิหารธรรม เป็นคุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่หรือผู้บริหารมี ๔ ประเภท คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นคำสอนสำคัญที่มุ่งส่งเสริมการสร้างสรรคสังคัม เป็นหลักธรรมที่แสดงออกต่อผู้อื่น ทั้งมนุษย์และสรรพสัตว์ และพรหมวิหารทั้ง ๔ ข้อ จะต้องประสานกลมกลืนกัน เพราะถ้าขาดเพียงข้อใดข้อหนึ่ง ย่อมก่อให้เกิดความบกพร่องทางสังคัมอย่างแน่นอน เช่น เมื่อคนมีน้ำใจต่อกัน มีเมตตา กรุณา และมุทิตาต่อกัน ก็มีความอบอุ่น มีความสุขในการอยู่ร่วมกัน แต่ข้อเสียจะเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจาก มนุษย์จำนวนหนึ่งจะชอบหวังพึ่งพาผู้อื่นเสมอ โดยคิดว่าถ้าเราเดือดร้อนก็ไปหาผู้ใหญ่ ไปหาญาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์ส่วนมากจะเกิดความเกียจคร้าน ประมาท ขาดความรับผิดชอบ ด้วยเหตุนี้ อุเบกขา จึงเป็นจุดถ่วงดุลยภาพในสังคัมหรือเป็นหลักประกันที่สำคัญ กล่าวคือ บุคคลที่ทำผิดขาดความรับผิดชอบ มักจะเข้าไปหาผู้ใหญ่เพื่อขอความเมตตา แต่ถ้าผู้ใหญ่มีอุเบกขา ก็หมายความว่า คนผิดย่อมได้รับผลแห่งความผิด เมื่อเป็นเช่นนี้ การมีพรหมวิหารธรรม เป็นพื้นฐานทางจิตใจ จึงเท่ากับว่า เป็นหลักประกันทางสังคัม ตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า พรหมวิหารเป็นคุณธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคัม ในที่นี้ผู้ศึกษาจะมุ่งกล่าวถึงความสำคัญของพรหมวิหารธรรมในเชิงสังคัมและในเชิงจริยธรรม ดังนี้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงอานิสงส์ในระดับพื้นฐานของพรหมวิหารมีเมตตา ไว้ว่า..เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติ อันบุคคลเสพแล้วเจริญแล้ว ทำทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจมาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่นโดยลำดับ สังสมติแล้ว พราธณาคิแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๑ ประการ อานิสงส์ ๑๑ ประการ เป็นไฉน ได้แก่ หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข..เมื่อยังไม่บรรลुकุณวิเศษยิ่งขึ้นไป ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก (พระไตรปิฎกไทย เล่มที่ ๘ ข้อที่ ๑๐๐๔ หน้าที ๓๕๒)

ความสำคัญของพรหมวิหารในด้านการพัฒนาสังคัมระดับพื้นฐานส่วนมาก คือ การมุ่งส่งเสริมให้บุคคลสร้างสรรคตนเองให้มีพรหมวิหารเป็นนิสัย และการสร้างสรรคตนเองด้วยพรหมวิหาร ถือได้ว่าเป็นการปูพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคัม ดังข้อความที่ว่า เป็นสังคัมที่หวังดี หวังช่วยเหลือ ยินดีต่อความสำเร็จ มีความยุติธรรม เคารพนับถือกันฉันท์พี่น้องเพราะผู้ที่มีพรหมวิหารนั้น จะเป็นผู้ที่ยิ้มแย้มแจ่มใส มีสง่าราศี ขวนให้น่าคบหานับถือ ซึ่งตรงกันข้ามกับผู้ทีหน้าบึ้งตึง ประการหนึ่งว่า จะตั้งหน้าตั้งตาเป็นศัตรูแก่ผู้ได้พบเห็น คนประเภทนี้ย่อมไม่มีใครคบหาเป็นมิตร เพราะมนุษย์เราแท้จริง เราจะซื้อมิตรภาพจากกันด้วยเมตตา กรุณา มิใช่สวมหน้ากากเข้าหากัน (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), ๒๕๑๘)

ด้วยเหตุนี้การอยู่ร่วมกันในสังคัม ย่อมยังความสุขให้เกิดขึ้นแก่กันและกันได้ ในเมื่อคนแต่ละคนมีเมตตา กรุณา มุทิตา และยุติธรรมต่อกันต่างมีไมตรีจิต มิตรภาพต่อกัน ย่อมจะบันดาลสุขให้เกิดขึ้นแก่กันได้ เพราะพรหมวิหารมุ่งให้มีเมตตา กรุณาต่อกัน ไม่อิจฉาริษยากัน มีความสามัคคีต่อกัน ปฏิบัติหน้าที่โดยสุจริตและปกครองโดยธรรม (คณะกรรมการอบรมข้าราชการและประชาชน, ๒๕๔๓) อย่างไรก็ตาม เพื่อความเข้าใจยิ่งขึ้น ในที่นี้ ผู้ศึกษาจะมุ่งกล่าวถึงความสำคัญด้านการพัฒนาสังคัมระดับพื้นฐานเกี่ยวกับ ความสำคัญของเมตตาและกรุณา ความสำคัญของมุทิตา และความสำคัญของอุเบกขา อันได้แก่

๑) ความสำคัญของเมตตา และกรุณาด้านการพัฒนาสังคัมระดับพื้นฐาน คือเมตตา กรุณา ในฐานะเป็นหลักธรรมที่สามารถสนับสนุนเกื้อกูลแก่การรักษาศีลข้อที่ ๑ การฆ่าสัตว์ ศีลข้อที่ ๒ การลักทรัพย์ และข้อที่ ๔ การพูดเท็จ ฉะนั้น ความสำคัญในข้อนี้ จึงมีคุณค่าต่อภาวะจิตใจของผู้ปฏิบัติงานอย่างยิ่ง เพราะเป็นหลักสำคัญที่สามารถ

ผลักดันให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองไปสู่การพัฒนาที่สูงขึ้นได้และบุคคลที่มีเมตตา กรุณา นับได้ว่าเป็นคนที่มีความปรารถนาดี ปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อน เมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลที่มีเมตตา กรุณา ย่อมไม่ฆ่าผู้อื่น สัตว์อื่น หรือทำให้ได้รับความยากลำบากทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ลักขโมยทรัพย์สินสมบัติที่เขาหามาได้ด้วยความยากลำบากหรือไม่รับสินบน และไม่พุดจาหลอกลวงเพื่อทำลายประโยชน์ ไม่พุดส่อเสียด ไม่พุดจาตว่าเพื่อให้เขาเสียหาย ดังนั้นผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยหลักเมตตา กรุณาเป็นพื้นฐาน ถือได้ว่า เป็นผู้ที่มีการระบ่งกันตัวเองได้ดีที่สุด

หลักพรหมวิหาร เป็นหลักสำคัญที่เป็นมาตรฐานในการระบ่งกันระบ่งการยุติข้อขัดแย้ง กล่าวคือ สามารถใช้เป็นหลักพิจารณาระดับความดี ซึ่งตรงกันข้ามกับความชั่วของตนและผู้อื่นได้ เพราะพรหมวิหารคือ ความรู้สึกที่มีต่อการกระทำของตน และผู้อื่น เมื่อมีการพิจารณาตัดสินบุคคลสามารถบ่งชี้ได้อย่างเที่ยงธรรมว่า อะไรถูก อะไรผิด นอกจากนี้ ยังสามารถใช้เป็นแนวทางในการใช้อำนาจหน้าที่ให้มีผลสมบูรณ์และเกิดสัมพันธภาพอันดี (ทินพันธ์ นาคะตะ, ๒๕๔๓) เมื่อเป็นเช่นนี้ หลักพรหมวิหารธรรม จึงเป็นหลักที่ทรงคุณค่าด้านการยุติข้อขัดแย้ง หรือที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า วิวาทิกรณ์ ในที่นี้ผู้ศึกษาจะมุ่งกล่าวถึงความสำคัญของพรหมวิหารในฐานะเป็นมาตรฐานของการระบ่งข้อขัดแย้ง ๒ ลักษณะ ได้แก่

**๑) ความสำคัญด้านการยุติข้อขัดแย้งในการทำงาน** คือความสำคัญของพรหมวิหาร ที่มีต่อการระบ่งข้อขัดแย้งได้แก่ กิจจาธิกรณ์ วิวาทิกรณ์ อนุวาทิกรณ์ และอาปัตตาธิกรณ์ คือ ผู้มักโกรธและมักถือโกรธ ผู้ออกตัญญู ไม่รู้คุณท่าน ตีตนเสมอท่าน ผู้ริษยาและตระหนี่ ผู้โอ้อวดและเจ้ามารยา ผู้ปรารถนาลามกและมีทิฐิผิด และผู้ถือทิฐิตน ถือรั้นคนอื่นปลดเปลื้องยาก เป็นผู้ไม่มีความยำเกรงในพระศาสดาและในสงฆ์ ครูอาจารย์และหมู่คณะ ซึ่งทั้งหมดนี้ บุคคลใดมีเพียงแม้ข้อเดียว ก็สามารถก่อความวุ่นวายได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีเรื่องเหล่านี้เกิดขึ้น ผู้ที่เหมาะสมจะเป็นผู้ตัดสินจะต้องเป็นผู้ที่เที่ยงธรรมซึ่งสามารถพิจารณาได้จากพุทธพจน์ว่า “ภิกษุผู้ฉลาด สามารถทรงธรรม ทรงวินัย แดกฉานใน อุภโตวิภังค์ คือ ภิกขุวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ อธิกรณ์ เหตุเกิดอธิกรณ์ ความดับอธิกรณ์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอธิกรณ์ ปราศจากอคติ ๔ ประการ รูปนั้นจะต้องรับผิดชอบ (พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ๒๕๔๙) ซึ่งพระดำรัสในข้อนี้ เป็นพุทธวิสัยทัศน์ของพระพุทธองค์ที่ย้ำถึงคุณธรรมของผู้ตัดสิน เพราะในการตัดสินโทษานุโทษทางพระวินัย ในฐานะที่เป็นการบริหาร การปกครองจะต้องมีการจัดการให้เป็นไปตามสมควรแก่กรณีนั้นๆ

ดังนั้น การทำให้ปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ ยุติ จะต้องทำตามหลักแห่งความยุติธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตามหลักสัมมุขวินัย คือหลักการตัดสินพิจารณา จะต้องทำหน้าที่พร้อมหน้า ๔ ประการ คือ ในที่พร้อมสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ พร้อมหน้าพระธรรมวินัย ในขณะที่เดียวกันจะต้องมีการกระทำด้วยพรหมวิหารมีจิตเมตตาต่อท่านผู้นั้น ไม่ใช่มุ่งกำจัดหรือทำลายล้างกัน ไม่ใช่ถ้อยคำหยาบมีเมตตาจิต จึงควรทำความรู้สึกภายในใจตนเองให้ก่อปรด้วยความกรุณา ความหวังประโยชน์เกื้อกูล ความเอ็นดู ในขณะเดียวกันทรงวางหลักใจของท่าน ต้องทำให้เคารพความจริงหรือความจริงเป็นอย่างไรต้องเป็นอย่างนั้นและใจจะต้องไม่ขุ่นเคืองคนที่ว่าตน โดยรู้สึกพระวินัยว่า อยู่ในฐานะเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้า เมื่อเป็นเช่นนี้

ในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นการกระทำที่แผ่ด้วยความเมตตา กล่าวคือ ไม่ได้กระทำเพื่อถ่มถ่มกันแต่เป็นการกระทำเพื่อให้โอกาสกัน เมตตาธรรมนั้นหมายถึงความรักใคร่ ความปรารถนาดี มีไมตรีจิตแก่สรรพสัตว์ทุกชีวิต ต้องการให้พวกเขาอาศัยอยู่บนโลกมนุษย์ด้วยความอบอุ่นร่มเย็น ต้องการให้ความช่วยเหลือให้ทุกคนได้รับประโยชน์ และมีความสุขโดยเสมอภาคกันและทั่วกัน มีการแสดงพฤติกรรมต่อบุคคลด้วยการแสดงความช่วยเหลือ ช่วยให้มีความสุขและช่วยให้พ้นทุกข์ตามความสามารถและกำลังของตน

**๒) ความสำคัญด้านการป้องกันข้อขัดแย้งในการทำงาน** คือ ความสำคัญของพรหมวิหารที่มีต่อการป้องกัน กรณีมีข้อขัดแย้งในการปฏิบัติงาน ซึ่งประเด็นนี้หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักคำสอนที่เล็งเห็นความสำคัญของความสามัคคีอย่างที่สุด ดังจะเห็นได้จากความสามัคคีของสมาชิกในสังคม อย่างไรก็ตาม เพื่อเป็น

หลักประกันของการป้องกันความแตกแยกสามัคคี หลักพรหมวิหาร ถือได้ว่า เป็นคำสอนที่มีคุณประโยชน์อย่างยิ่งในเรื่องนี้ เช่น การมีเมตตาต่อกัน และในประเด็นนี้ พระพุทธองค์ทรงชี้อุบายป้องกันเอาไว้เพื่อเป็นธรรมอันให้ระลึกถึงกันด้วยความรัก

จากความสำคัญของพรหมวิหารในฐานะที่เป็นมาตรฐานของการตัดสินยุติข้อขัดแย้ง สรุปได้ว่า พรหมวิหารเป็นหลักธรรมค้ำจุนโลกอย่างแท้จริง เพราะ พัฒนาพฤติกรรมให้กระทำความดี ทุกอย่างต้องประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมอันได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา คือ ความปรารถนาดี ไม่เบียดเบียน พลอยยินดีและเป็นกลางเพื่อประคับประคองจิตใจอันนำไปสู่ความสุข ความเจริญและสันติภาพได้แท้จริง เมื่อบุคคลมีพรหมวิหารธรรมเป็นพื้นฐาน ก็หมายความว่า บุคคลสามารถประพฤติตามหลักจริยธรรมที่เป็นมาตรฐานแห่งความประพฤติอันดีงามได้ตลอด โดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับคือ

**๑) มาตรฐานแห่งการประพฤติระดับพื้นฐาน** ได้แก่ หลักเบญจศีล เบญจธรรม หรือหลักมนุษยธรรม หมายถึง คุณธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ ประกอบด้วย ศีล ๕ คือ เว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายกัน การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ การดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท (พระไตรปิฎกไทย เล่มที่ ๘ ข้อที่ ๑๙๘ หน้าที่ ๔๗๙) และธรรม ๕ คือ เมตตา กรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะและสติสัมปชัญญะ

**๒) มาตรฐานแห่งการประพฤติระดับกลาง** ได้แก่ กุศลกรรมบถหรือทางแห่งความดี ๑๐ ประการ คือ กายกรรม หมายถึง การกระทำดีทางกาย ได้แก่ ศีลข้อที่ ๑-๓ วจีกรรม การกระทำดีทางวาจา ได้แก่ ศีลข้อ ๔ และขยายเพิ่มอีก ๓ ข้อคือ ละการพูดคำส่อเสียด ละการพูดคำหยาบ และละการพูดเพ้อเจ้อ และมโนกรรม การกระทำดีทางใจ ได้แก่ การไม่ฟุ้งเฟื่องอยากได้ของผู้อื่น ไม่มีจิตคิดร้าย และมีความเห็นชอบ (พระไตรปิฎกไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๔๗๑ หน้าที่ ๓๓๗)

**๓) มาตรฐานแห่งการประพฤติระดับสูง** ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือทางสายกลาง คือ สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ สัมมาวาจา คือการเจรจาชอบ สัมมาภังคะ คือ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ คือ ความพยายามชอบ สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบและสัมมาสมาธิคือ ความตั้งใจมั่นชอบ (พระไตรปิฎกไทย เล่มที่ ๔ ข้อที่ ๑๓ หน้า ๑๘) การใช้พรหมวิหาร คือ การนำพรหมวิหารธรรมมี ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา นั้นนำไปปรับใช้การนำไปใช้ผู้ใช้จะต้องพิจารณา ก่อนเสมอว่า ผิด หรือ ถูก แนวทางนั้นจึงจะทำให้ก่อเกิดประโยชน์และเป็นไปตามแนวปฏิบัติวัตถุประสงค์ประสงค์ในทางที่ก่อความสันติสุขแก่ตนเองและสังคมอย่างมีประสิทธิภาพและเห็นผลได้อย่างแท้จริง

เมตตา คือ ปทัฏฐานของการใช้เมตตาพรหมวิหารที่ถูกต้อง เพราะเมื่อใช้ไม่เหมาะสมย่อมก่อให้เกิดโทษได้ เป็นเช่นนี้การให้ความรัก ความปรารถนาดีแก่บุคคลใด การสร้างความพร้อมที่ถูกต้องคือการสร้างที่มีจุดเริ่มต้นที่ตัวเรานั้นเอง และเมื่อบุคคลสามารถพัฒนาตนเองให้เต็มไปด้วยเมตตาแล้ว นั่นก็หมายความว่า บุคคลมีธรรมของผู้ใหญ่ที่ใหญ่ในคุณงามความดีซึ่งผู้ใหญ่ในที่นี้ ไม่ใช่ใหญ่อย่างเข้าใจกันอย่างสามัญ แต่ใหญ่อย่างประเสริฐ คือมีจิตใจกว้างขวาง หรือยิ่งใหญ่ด้วยคุณธรรม ความดีงาม (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ๒๕๔๒) และเมื่อมีการใช้ออกไป ย่อมก่อให้เกิดสันติสุข ความปรองดองความสามัคคี ความมีเอกภาพในสังคม

กรุณา คือ ความมีเอื้อเฟื้อ อยากจะช่วยเหลือ ปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับความสุข ปราศจากซึ่งความทุกข์แก่คนหรือสรรพสัตว์ทั้งหลาย มีความสงสารเมื่อเห็นผู้อื่นประสบเคราะห์กรรม ทั้งผู้ปฏิบัติจะเต็มเปี่ยมไปด้วยความมีน้ำใจไมตรีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยการใช้กรุณา

มุทิตา คือ คุณงามความดี ความสำเร็จในด้านต่างๆ ของผู้อื่น พลอยยินดีเมื่อเขาได้รับความชมเชยโดยไม่มี ความริษยาแต่อย่างใด ปราศจากความอิจฉา เป็นลักษณะที่เต็มเปี่ยมไปด้วยไมตรีจิต ปรากฏผลเป็นรูปธรรม



อุเบกขา คือ ความวางเฉย ไม่ยินร้าย ยินดีตามความรู้สึก และเป็นความวางเฉยอย่างเป็นกลาง ความยุติธรรม ความเที่ยงธรรม ซึ่งจะต้องปฏิบัติให้ได้อย่างสม่ำเสมอ ไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจนทำให้อีกฝ่ายได้รับความเดือดร้อน เช่นนี้ ถือว่า เป็นการปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม

นอกจากนี้เมื่อสังคมนอยู่ในสถานการณ์ปกติ คนในสังคมอยู่ดีเป็นปกติ เมตตาจะทำให้สังคมนั้น ประกอบไปด้วยความรัก ความปรารถนาดี ความเป็นมิตรต่อกัน ขณะที่กรุณาจะทำให้คนในสังคม มีใจพลอยห่วงใย อยากรช่วยเหลือ ปรอดเปลื้องความทุกข์หรือแก้ไข้ปัญหา เมื่อสังคมมีปัญหาเกิดขึ้น ทำให้สังคมกลับมาสู่ภาวะปกติ หายทุกข์ และมุทิตาทำให้กิจกรรมที่ต้งามต่าง ๆ ในสังคม ดำเนินต่อไปอย่างราบรื่น เพราะความริษยาไม่สามารถแทรกเข้ามาได้ นอกจากนี้มุทิตายังจะเป็นแรงจูงใจให้คนในสังคมมีการสร้างสรรค์สิ่งต้งามต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นในสังคมต่อไปอีกด้วย เพราะว่าเมื่อมีการกระทำที่ถูกต้องต้งามต่าง ๆ เกิดขึ้นในสังคมแล้วจะได้รับการชื่นชมจากคนในสังคมอย่างจริงใจ และเมื่อเกิดเหตุการณ์ ซึ่งมีผู้ที่สมควรจะต้องรับผิดชอบการกระทำของตน รวมทั้ง ฝึกหัดความรับผิดชอบนั้น คือ ในกรณีที่ถ้าเข้าไปช่วยเหลือด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา จะเป็นการละเมตต่อความจริงความถูกต้องต้งาม ความสมควรตามเหตุผล หรือทำลายหลักการ กฎ กติกาที่ขอบธรรม อุเบกขาจะเป็นองค์ธรรม ซึ่งทำให้กลไกของสังคมนั้นดำเนินไปได้ อย่างถูกต้องเหมาะสม

เมตตาเป็นหลักธรรมที่สำคัญของอภัยทานอีกประการหนึ่ง และยังมีความสัมพันธ์ที่เด่นชัดกับสัมมาสังกัปปะ ในส่วนของ อพยาบาทสังกัปปะ อันเป็นความคิดที่ปลอดจากความพยาบาท ไม่มีความเคียดแค้น ชิงชัง ชัดเคือง ซึ่งจัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทษนั้น ถ้ากล่าวสั้นๆ หนึ่ง คือการมีเมตตาอยู่ภายในใจ เมตตาเป็นเครื่องดับโทษคือ ความพยาบาท หรือ ความคิดประทุษร้ายเมตตาเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงเจริญอยู่เป็นนิตย์ตั้งตัวอย่างกรณี พระเทวทัตที่มีความอาฆาตพยาบาท พยายามปองร้ายพระองค์โดยวิธีต่างๆ เช่น ชักจูงนายควาญช้างของพระเจ้าอชาตศัตรูปล่อยช้างนำพาหรือออกมาเพื่อที่จะประทุษร้ายพระองค์ขณะออกบิณฑบาต ซึ่งพระองค์ก็ทรงกำราบช้างได้ด้วยพระเมตตา ช้างไม่ทำอันตรายแก่พระองค์แต่กลับหมอบลงแทบพระบาทแสดงความเคารพเลื่อมใส พระเทวทัตพยายามจะลอบสังหารพระพุทธองค์ด้วยการส่งทหารธนูใช้ธนูอาบยาพิษลอบประทุษร้าย และแม้กระทั่งพระเทวทัตดำเนินการเองโดยกลิ้งก้อนหิน เพื่อที่จะให้ทับพระองค์แต่มีเพียงสะเก็ดหินเท่านั้นที่กระทบพระบาท ทรงห่อพระโลหิต (โลหิตสุบาท) พระพุทธเจ้ากลับทรงมีได้มีทำที่อาฆาตต่อพระเทวทัต พระองค์ทรงมีความรักและเมตตากับทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร กล่าวคือ พระองค์ทรงรักและเมตตาราหุลกุมารเช่นใด ความรักและความเมตตาที่พระองค์มีต่อพระเทวทัต ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกันถึงแม้พระองค์จะถูกพระเทวทัตปองร้ายและทำลายพระองค์ด้วยวิธีการต่างๆ พระองค์กลับทรงให้อภัยทานและปรารถนาที่จะให้ท่านเหล่านั้นรอดพ้นจากการตกอยู่ในสภาพเช่นนั้น เมตตา หมายถึง ไมตรี ความรัก ความหวังดี ความปรารถนาดี ความเข้าใจดีต่อกัน ความเอาใจใส่ ใฝ่ ใจ หรือต้องการที่จะสร้างเสริมประโยชน์สุขให้แก่เพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย

เมตตาเป็นธรรมพื้นฐานของใจขั้นแรก ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งทำให้มองเห็นกันในแง่ดีและหวังดีต่อกัน พร้อมทั้งที่จะรับฟังและพูดจา ฟังเหตุผลของกันและกัน ไม่ยึดถือเอาความเห็นแก่ตัว หรือความเกลียดชังเป็นที่ตั้ง ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวถึงเมตตาไว้หลายแห่ง หรือหลายหมวดในพระไตรปิฎกและในคัมภีร์อื่นๆ พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

### ๑)เมตตาในพรหมวิหาร

เมตตาเป็นธรรมข้อแรกในพรหมวิหาร ๔ ประการ โดยความหมาย คือ ความปรารถนาที่จะให้บุคคลอื่น สัตว์อื่น มีความสุขโดยไม่มุ่งหวังสิ่งตอบแทน เป็นสภาวะจิตที่มีคุณภาพที่ดีคิดเกื้อกูลด้วยประโยชน์สุข ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความลำเอียง ความเกลียดชัง และการเบียดเบียนกัน เป็นความรู้สึกที่มุ่งไมตรี มุ่งความสุขความเจริญแก่ทุกคน

เสมอกันปรารถนาอย่างแรงกล้าในอันที่จะนำความสุขให้กับผู้อื่น เมตตาเป็นธรรมที่มนุษย์ทุกคนจะต้องมี และพึงปฏิบัติต่อมนุษย์ตลอดถึงสรรพสัตว์โดยทั่วหน้ากัน

### ๒)เมตตาในสารณียธรรม

สารณียธรรม คือ ธรรมเป็นเหตุที่ให้ระลึกถึงกัน หลักการอยู่ร่วมกัน โดยทั่วไปแล้วการอยู่ร่วมกันต้องมีความเคารพ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันเป็นการแสดงหรือจำแนกเมตตาในรูปของการปฏิบัติทางกาย วาจาและทางใจ สารณียธรรมนั้นมี ๖ ประการคือ ๑) เมตตากายกรรม ๒) เมตตาวจีกรรม ๓)เมตตาโมโนกรรม ๔)สาธารณโภคี ๕)ศีลสามัญญตา๖)ทัญญูสามัญญตา ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับเมตตา ดังนี้

เมตตากายกรรม หมายถึง แสดงกิริยาอาการสุภาพช่วยเหลือทำกิจธุระด้วยความเต็มใจจอหน่าและลับหลัง เมตตาวจีกรรม หมายถึง การกล่าวคำสุภาพที่อ่อนหวานและมีสารประโยชน์ต่อกันทั้งต่อหน้าและ ลับหลัง ตลอดถึงการแนะนำตักเตือนกันด่วยความหวังดี

เมตตามโนกรรม หมายถึง มองดูกันด้วยใบหน้าอันยิ้มแย้มแจ่มใส มีความปรารถนาดีและคิดทำประโยชน์ต่อกัน

### ๓)เมตตาในเบญจธรรม

คำว่าเบญจธรรม หมายถึง กัลยาณธรรม ๕ ประการ คือเป็นธรรมทำให้บุคคลเป็นกัลยาณชนหรือคนดี เป็นธรรมที่ควรประพฤติคู่ไปกับเบญจศีล มีอยู่ ๕ ประการ คือ ๑)เมตตากฎณา ๒) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพในทางสุจริต ๓) กามสังวร สำรวมในกาม ๔) สัจจะ ความซื่อสัตย์ ๕)สติสัมปชัญญะ ความระลึกได้และความรู้สึกตัว

เมตตาในเบญจธรรม ได้แก่ สิ่งที่ตรงกันข้ามกับความเบียดเบียน เป็น ธรรมที่ควรประพฤติคู่ไปกับเบญจศีล ข้อที่ ๑ คือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์และการเบียดเบียนสัตว์แต่การละเว้นจากความชั่วแล้วยังไม่พอ จะตอหงทำดีด้วย กล่าวคือ ต้องมีธรรมะที่เป็นพื้นฐานทางด้านจิตใจ หรือเป็นจริยศาสตร์อันเป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐาน คือ มีเมตตาหรือความรักความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่นสัตว์อื่น อยากให้บุคคลอื่นสัตว์อื่นเป็นสุข ยกตัวอย่างเช่น การพูดของผู้มีจิตเมตตานั้นย่อมปราศจากโทษ ไม่เป็นไปเพื่อประทุษร้ายเบียดเบียนผู้อื่น เพราะผู้ที่มีจิตใจปราศจากอาฆาตพยาบาทเบียดเบียน จะกระทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น และผู้ที่มีจิตเมตตานั้นก็จะมีแต่บุคคลที่มุ่งหวังดี รักใคร่นับถือ เพราะมนุษย์เรามีหัวใจมุ่งจะทำดีต่อกันมากกว่า ที่จะคิดร้ายต่อกัน เมื่อฝ่ายหนึ่งทำดีต่ออีกฝ่ายหนึ่งก็ย่อม รักใคร่ทำดีตอบบ้างเป็นธรรมดา

### ๔)เมตตาในอัปมัญญา

คำว่า อัปมัญญา หมายถึง ธรรมที่เป็นไปในสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดหรือไม่จำเพาะเจาะจง ดังพระบาลี “อปปมาณสุ สุตเตสุ ภวาทิ” ผู้ที่เจริญเมตตากฎณา มุทิตา และอุเบกขาที่ทั่วไปในสัตว์ทั้งหลายโดยไม่มีจำกัด ไม่มีเขตแดน จะเรียกว่า เจริญแบบอัปมัญญา ทั้งยังเป็นเหตุให้ได้ “รูปฌาน” ด้วย ดังนั้น เมตตาในอัปมัญญา จึงหมายถึง “การรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ความรักใคร่ ในสัตว์ทั้งหลายทั่วทุกทิศกว้างขวาง หาประมาณมิได้ไม่มีเวรภัย ไม่มีความพยาบาทอันได้แก่ การแค้นใจจากความสนทสนมรักใคร่ปรารถนาดีแก่คนและสัตว์ทั้งหลายให้มีความสุขความสบายทั่วกัน โดยไม่เลือกชั้นวรรณะชาติตระกูล

เมตตาในอัปมัญญา จึงหมายถึง การสร้างความรู้สึกโดยมุ่งให้เหล่าสัตว์ อยู่ร่วมกันอย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียน ไม่ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน ให้อยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่สถานะของตน คือ สร้างความรู้สึกเมตตาอย่างไม่มีประมาณ ซึ่งจะมีความแตกต่างกับเมตตาในพรหมวิหารคือ จะเป็นการปฏิบัติที่อยู่ในวงจำกัด เจาะจงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งคนใดคนหนึ่ง

๕)เมตตาในทศบารมี จะแบ่งระดับของเมตตาออกเป็น ๓ ระดับ ดังนี้คือ

(๑) เมตตาปารมี คือ เมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อประโยชน์แห่งพระโพธิญาณรักษาปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน การเจริญเมตตาปารมี ผู้บำเพ็ญปารมีข้อนี้จะต้องมีเมตตาตลอดเวลาจะต้องแผ่อยู่เสมอ ผู้เจริญเมตตาเรื่อยๆ ก็จะมีเมตตาช่วยคุ้มครอง แม้บางครั้งอาจจะหลีกเลี่ยงบาปชนไม่พ้น แต่ว่าเมตตานี้ก็ช่วยได้เหมือนดังเช่นในสุวรรณสามชาติ

(๒) เมตตาอุปปารมี คือ เมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่ารักษาอวัยวะของตน เป็นปารมีมีระดับกลางหรือปารมีขั้นจวนจะสูงสุด ได้แก่ปารมีที่บำเพ็ญยิ่งกว่าปารมีปกติ แต่ยังไม่ถึงที่สุด ที่จะเป็นปรมัตถปารมี

(๓) เมตตาปรมัตถปารมี คือเมตตาที่สมบูรณ์ที่สุด มีการสละชั้นทั้ง ๕ เพื่อทำลายความหลง

ดังนั้น พรหมวิหาร ๔ จึงเป็นหมวดธรรมที่สามารถสร้างสันติสุขให้แก่สังคมได้เพราะว่าองค์ธรรมในพรหมวิหาร ๔ จะทำให้สังคมนั้นปราศจาก ความพยายาบาท ความเบียดเบียนความอิจฉาริษยา และอคติ เป็นสังคมที่มีสันติสุข นอกจากนั้นยังเป็นแนวทางที่ก่อให้เกิดความยุติธรรมนำมาซึ่งสันติภาพ ตามความหมายของพรหมวิหารธรรมซึ่งเป็นธรรมของผู้ใหญ่เหมือนพระพรหมคือ มีเมตตา ช่วยเหลือในส่วนที่เป็นคุณประโยชน์ ให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข การมีกรุณา มุ่งปลดปล่อยความทุกข์ ผู้ซึ่งได้ประสบทุกข์ การมีมุทิตา มุ่งพลอยยินดี ต่อการพยายามกระทำความดี และการมีอุเบกขามุ่งดำรงตนเป็นกลาง ยุติธรรมไม่เอนเอียง ดังนั้นพรหมวิหารทั้งหมดถือว่าเป็นคุณสมบัติของผู้ใหญ่ที่มนุษย์สามารถกระทำได้ด้วยตนเองโดยแสดงถึงความเมตตาอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อุดหนุนจุนเจือ เมื่อประสบความทุกข์ และมีน้ำใจพลอยยินดี เมื่อบุคคลอื่นประสบความสุข ความสำเร็จในหน้าที่การงาน และวางตนเป็นกลางโดยพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองตามหลักเหตุผล บุคคล สถานการณ์ คุณธรรม จริยธรรม อันจะเป็นผลนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่มีภายในสังคมไทย

#### ๔.๕ สารานีธรรม

ความสามัคคีเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จทั้งปวง เป็นพลังอันยิ่งใหญ่ที่สามารถสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงให้เกิดขึ้นได้และเป็นสิ่งที่สมาชิกในสังคมทุกๆ คน ควรที่จะตระหนัก เอาใจใส่ และร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นให้มากที่สุด ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักธรรมที่เป็นแนวทางในการเสริมสร้างความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้นในสังคมเอาไว้ ๖ ประการด้วยกัน ซึ่งอยู่ในหมวดธรรมที่เรียกว่า "สารานีธรรม ๖" มีความหมายว่า หลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง เป็นหลักธรรมที่จะเสริมสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอในยามที่ระลึกถึงกัน ซึ่งจะเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นด้วย

หากสังคมใดต้องการที่จะเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้น ก็ควรที่จะต้องนำเอาหลักธรรมธรรมทั้ง ๖ ประการ ไปใช้อยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ

๑. เมตตาเมตตาโนกรรม หมายถึง การคิดดี การมองเห็นในแง่ดี มีความหวังดีและปรารถนาดีต่อกัน รักและเมตตาต่อกันคิดแต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ต่อกัน ไม่อิจฉาริษยา ไม่คิดอคติ ไม่พยายาบาทไม่โกรธแค้นเคืองกัน รู้จักให้ออกาสและให้อภัยต่อกันและกันอยู่เสมอ

๒. เมตตาเวจีกรรม หมายถึงการพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดีรู้จักการพูดให้กำลังใจกันและกัน ในยามที่มีใครต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมองต่างๆโดยที่ไม่พูดจาซ้ำเติมกัน ในยามที่มีใครต้องหกล้มลง ไม่นินทาว่าร้ายทั้งต่อหน้าและลับหลังพูดแนะนำในสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ พูดอย่างใดก็ทำอย่างนั้น ไม่โกหกมดเท็จ

๓. เมตตาทายกรรม หมายถึง การทำความดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลังกายมีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ ไม่เบียดเบียนหรือรังแกกัน ไม่ทำร้ายกันให้ได้รับความทุกข์เวทนา ทำแต่ในสิ่งที่ถูกต้องต่อกันอยู่ตลอดเวลา

๔. สาธารณโภคี หมายถึง การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรมช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เอาไรต์เอาเปรียบและมีความเสมอภาคต่อกัน เอื้อเพื่อซึ่งกันและกันอยู่เสมอ

๕. สีสสามัญญตา หมายถึง การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับ หรือวินัยต่างๆ อย่างเดียวกัน เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคลไม่ก้าวร้าวหน้าที่กัน ไม่อ้างอำนาจบาตรใหญ่ ไม่ถืออภิสิทธิ์ใดๆทั้งปวง

๖. ทิฏฐิสามัญญตา หมายถึง มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกันคิดในสิ่งที่ตรงกัน ปรับมุมมองให้ตรงกัน รู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่างของกันและกัน ไม่ยึดถือความคิดของตนเป็นใหญ่ รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นอยู่เสมอ

อนึ่ง เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๔๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสแก่พสกนิกรที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ณ สีหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงแนะนำให้คนไทยปฏิบัติตามธรรมเพื่อความสมานฉันท์ของประชาชนในชาติ ดังนี้

ประการแรก คือ การที่ทุกคนคิด พูด ทำ ด้วยความเมตตา มุ่งดี มุ่งเจริญต่อกัน

ประการที่สอง คือ การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานงาน ประสานประโยชน์กัน ให้งานที่ทำสำเร็จผล ทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่น และกับประเทศชาติ

ประการที่สาม คือ การที่ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความสุจริต ในกฏกติกา และในระเบียบแบบแผน โดยเท่าเทียมเสมอกัน

ประการที่สี่ คือ การที่ต่างคนต่างพยายามนำความคิด ความเห็นของตนให้ถูกต้อง เที่ยงตรง และมั่นคงอยู่ในเหตุในผล หากความคิด จิตใจ และการประพฤติปฏิบัติที่ลงรอยเดียวกัน

พุทธธรรมในพระราชดำรัสนี้ เรียกว่า “สาราณียธรรม” ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ซึ่งมีที่มาในพระไตรปิฎก

ประการแรกที่ว่า “คิด พูด ทำด้วยเมตตา” มาจากสาราณียธรรม ๓ ข้อ คือ เมตตาทายกรรม (ทำด้วยเมตตา) เมตตาวจีกรรม (พูดด้วยเมตตา) และเมตตามโนกรรม (คิดด้วยเมตตา)

ประการที่สอง ที่ว่า “การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน” ตรงกับสาราณียธรรมข้อ สาธารณโภคี (แบ่งปันให้เท่าเทียมกัน)

ประการที่สาม ที่ว่า “การที่ทุกคนประพฤติตนอยู่ในกรอบกติกาโดยเท่าเทียมกัน” ตรงกับสาราณียธรรมข้อ สีสสามัญญตา (มีศีลเสมอกัน)

ประการที่สี่ ที่ว่า “การที่ต่างคนต่างพยายามปรับความคิดความเห็นของตนให้ถูกต้องลงรอยเดียวกัน” ตรงกับสาราณียธรรม ข้อ ทิฏฐิสามัญญตา (มีความเห็นลงรอยกัน)

ในทางปฏิบัติ สาราณียธรรม จะเริ่มต้นด้วยทิฏฐิสามัญญตา คือปรับความคิดเห็นให้ลงรอยแบบเดียวกันว่า เราทั้งหมดเป็นพี่น้องกัน มีพ่อหลวงคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์เดียวกัน แม้จะต่างศาสนากัน แต่ก็เป็นคนไทยด้วยกัน เมื่อปรับความคิดเห็นได้อย่างนี้แล้ว เราก็จะเกิดความรู้สึกสามัคคี คิด พูด ทำต่อกันด้วยเมตตา เกื้อกูลแบ่งปันกันและกัน ปฏิบัติต่อกันตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมกันด้วยสีลสามัญญตา และปรับความคิดเห็นให้มีเหตุผลลงรอยเดียวกันมากยิ่งขึ้นด้วยทิฏฐิสามัญญตา

หลักธรรมทั้ง ๖ ประการข้างต้น เป็นหลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในสังคมอันจะนำมาซึ่งความสุข ความสันติความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าทั้งทั้งหลายทั้งปวง สังคมที่เราอยู่ในปัจจุบันนี้คงจะมีความสุขและน่าอยู่มากกว่านี้ยิ่งนัก

ถ้าหากว่าคนทุกคน เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติเข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกัน ยอมรับในความแตกต่างซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกันให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และรู้จักการให้อภัยกันอยู่ตลอดเวลา ขอให้ทุกท่านมาร่วมมือกันพัฒนาสังคมของพวกเราให้มีความอบอุ่นและน่าอยู่กันเถิด โดยการเสริมสร้างความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นในสังคม แล้วพวกเราจะได้พบกับสันติภาพและความอบอุ่นที่แต่ละคนต่างก็ปรารถนาและใฝ่ฝันหากันอยู่ตลอดมา.

การสร้างสันติภาพในระดับมหัพภาค เป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาไม่ได้ละเลย ตรงกันข้าม เป็นวัตถุประสงค์สำคัญของการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาในโลกโดยตรงเลยทีเดียว วัตถุประสงค์หลักดังกล่าวนี้พระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำอยู่เสมอตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ เช่น ในพระพุทธพจน์คราวส่งพระพุทธสาวกออกไปประกาศ

พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นตั้งการปฐมนิเทศพุทธสาวกรุ่นแรก พระพุทธองค์ทรงระบุไว้อย่างชัดเจนว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์เพื่อกุลแก่พหูชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่ชาวโลก...”

หลักธรรมเป็นอเนกประการที่ทรงนำมาสอนล้วนเกื้อกูลต่อการสร้างสันติภาพโลกทั้งสิ้น ในที่นี้ ขอ

ยกตัวอย่างหลักธรรมชื่อ “สาราณียธรรม” หรือ “สามัคคีธรรม” อันเป็นหลักการสร้างความสมานฉันท์ในสังคมมาให้พิจารณา หลักดังกล่าวนี้ ทรงย้ำว่า เมื่อปฏิบัติตามแล้วจะก่อให้เกิดความสามัคคี ความเป็นหนึ่งเดียว ความปรองดอง ความเห็นอกเห็นใจกัน ความมีเมตตริจิตมิตรภาพต่อกัน สังคมไหน ประเทศใด อยากรให้มีบรรยากาศแห่งสันติภาพ สันติสุข ก็ควรปฏิบัติตามหลักสาราณียธรรมดังต่อไปนี้

๑. เมื่อจะคิด ก็จงคิดด้วยเมตตา
๒. เมื่อจะพูด ก็จงพูดด้วยเมตตา
๓. เมื่อจะทำ ก็จงทำด้วยเมตตา
๔. ร่วมกันจัดสรรทรัพยากรที่ดีมีค่าอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม (สาธารณโภคีตา)
๕. มีความคิดเห็นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน (ทิวฐิสามัญญตา/สมานฉันท์)
๖. มีแนวทางในการปฏิบัติเป็นไปในทิศทางเดียวกัน (สิลสามัญญตา/เคารพกฎ หรืออยู่ภายใต้กติกาของสังคมเสมอเหมือนกัน)

#### ๔.๖ หลักอภัยทาน

พระพุทธศาสนาซึ่งถือเป็นศาสนาแห่งสันติภาพและการให้อภัยอย่างแท้จริง พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาที่สอนให้เรามีความรัก รวมไปถึงการให้อภัยแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกัน ดังปรากฏในวัฒนธรรมของสังคมชาวพุทธไทย เมื่อเราพลั้งเผลอทำผิดต่อกัน เกิดความเข้าใจผิดต่อกัน เกิดความขัดแย้งกัน เราก็จะแสดงความรักความเสมอภาคในทุกคน ๔ ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร กล่าวคือ พระองค์ทรงรักและเมตตาราชกุมาร เช่นใด ความรักและความเมตตาที่พระองค์มีต่อพระเทวทัต หรือโจรองคุลิมาล ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกันถึงแม้พระองค์จะถูกพระเทวทัตปองร้ายและทำลายพระองค์ด้วยวิธีการต่างๆ หรือโจรองคุลิมาลจะฆ่าพระองค์พระองค์ก็มีได้มีท่าที่อาฆาตต่อท่านเหล่านั้น แต่ในขณะที่เดียวกัน กลับทรงให้อภัยทานและปรารถนาที่จะให้ท่านเหล่านั้นรอดพ้นจากการตกอยู่ในสภาพเช่นนั้น ในลักษณะการให้อภัยทานแบบเดียวกันนี้พระองค์ได้ทรงให้อภัยทานพระเจ้าอชาตศัตรู โอรสพระเจ้าพิมพิสาร ที่มาเฝ้าพระองค์ ณ วัดอัมพวันใกล้กรุงราชคฤห์แคว้นมคธ ความผิดของพระเจ้าอชาตศัตรูมีหลายเรื่องที่สำคัญคือ โทษปีตุฆาตเพราะปรารถนาราชบัลลังก์ของพระเจ้าพิมพิสาร

อภัยทานจัดได้ว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญอันหนึ่งอยู่ในเรื่องทาน ทานเป็นข้อแรกในบรรดาหลักธรรมหลายๆ ประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติสำหรับคนหมู่มากจะเริ่มต้นด้วยทานเสมอ ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ คือทาน ศีลและภาวนา

ทาน หมายถึง การให้ การแบ่งปัน สิ่งที่เป็นวัตถุและมีใช้วัตถุ เพื่ออนุเคราะห์ สงเคราะห์ตอบแทนหรือบูชา คุณ โดยมุ่งเจตนาอันบริสุทธิ์เป็นหลักใหญ่ ทานมีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการคือ ทายก (ผู้ให้) ไทยธรรม (สิ่งที่ให้) และปฏิคาหก (ผู้รับ) ประเภทแห่งทานตามนัยแห่งพระสูตรที่มาหลายแห่ง และการจัดประเภทแตกต่างกันไป เมื่อมุ่งถึงสิ่งที่ให้ จัดเป็น

อภัยทาน และ การให้อภัย จัดเป็นสันติวิธี ที่สามารถจะใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งเพื่อจะนำไปสู่สันติภาพอภัยทานเป็นศัพท์ทางพระพุทธศาสนาซึ่งในรายละเอียดจะกล่าวไว้ในบทที่ ๓ ส่วนในบทนี้จะศึกษาแนวคิดทฤษฎีการให้อภัย(Forgiveness )พอสังเขป ซึ่งเป็นการศึกษาแนวคิดทางตะวันตกในอีกมุมมองหนึ่ง เพื่อที่จะสามารถทำความเข้าใจถึงการให้อภัยว่าแตกต่างจากอภัยทานในทางพระพุทธศาสนาอย่างไร และยังเป็นประโยชน์ในการบูรณาการความรู้ที่จะนำไปใช้ในการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน

### ๑)ความหมายของการให้อภัย

การให้อภัยคือการให้ที่ไม่เกิดความหวาดกลัวคือหยุดสร้างความขัดแย้ง แนวคิดอภัยในปัจจุบันมีความก้าวหน้าและพัฒนาต่อไปอย่างไม่หยุดยั้งในยุคโลกาภิวัตน์แต่อย่างไรก็ตาม แนวคิดทฤษฎีของนักวิจัยทั่วโลกยังมีความเห็นที่หลากหลายแตกต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งยังไม่มีคำจำกัดความของการให้อภัยที่เป็นที่ยอมรับร่วมกัน ซึ่งทำให้เป็นปัญหาในการอธิบายแปลผลนิยามต่าง ๆ ในการศึกษาเรื่องการให้อภัย นักวิจัยและนักทฤษฎีส่วนใหญ่เห็นพ้องกันว่า การให้อภัยควรแยกออกจาก การอภัยโทษ ( Pardoning)การไม่เอาโทษ การไม่เอาผิด (Condoning) การขอโทษ (Excusing) การลืมความผิด (Forgetting) การไม่ได้ใส่ใจ(Denying)และ การกลับมาคืนดีกัน (Reconciliation) แนวคิดที่ยังไม่ยอมรับร่วมกันเหล่านี้ส่งผลให้นักวิชาการหลายคนพยายามค้นคว้าหาแนวคิดที่สามารถเข้าใจและอธิบายการให้อภัยได้สมบูรณ์ที่สุด

“ อภัยทาน” เป็นคำในภาษาบาลี ประกอบขึ้นจาก อ+ภัย+ทาน หมายถึง การให้ความไม่มีภัย หรือ ปลอดภัย อภัยทาน เป็นการให้ที่เป็นมหาทาน คือ เป็นทานอันยิ่งใหญ่ ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการ นี้ เป็นมหาทาน ที่รู้กันว่ากล้าเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้างในปัจจุบัน ไม่ถูกลบล้าง ในอนาคตก็จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ ผู้รู้คัดค้าน ทาน ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์แล้ว ชื่อว่า ให้ความไม่มีภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียน อันไม่มีประมาณ นี้เป็นทานประการที่ ๑ เป็นมหาทานที่รู้กันว่ากล้าเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้าง ในปัจจุบันไม่ถูกลบล้าง ในอนาคตก็จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ ผู้รู้คัดค้าน นี้เป็นห้วงบุญห้วงกุศล ประการที่ ๔ นำสุขมาให้ เป็นไปเพื่อให้ได้ อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขที่นجاปรารถนา นำใคร นำพอใจ

๒.อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ

๓.อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤติดีในกาม ฯลฯ

๔.อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ ฯลฯ

๕. อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทแล้ว ชื่อว่า ให้ความไม่มีภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร

ความไม่เบียดเบียน อันไม่มีประมาณ นี่เป็นทานประการที่ ๑ เป็นมทานที่รู้จักว่าผู้เลิศจึง รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้าง ในปัจจุบันไม่ถูกลบล้าง ในอนาคตก็จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ ผู้รู้คัดค้าน นี่เป็นห้วงบุญห้วงกุศล ประการที่ ๔ นำสุขมาให้ เป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผลให้เกิดในสวรรค์เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขที่นจาปรารถนา นำใคร นำพอใจ

จะเห็นได้ว่า อภัยทานที่กล่าวถึงในพระไตรปิฎกนั้น แท้ที่จริงก็คือ ศีล ๕ นั้นเอง และเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่อันเป็นมทาน ซึ่งจะมีความหมายที่แตกต่างไปจากความหมายเพียงแต่การให้อภัย ที่เราเข้าใจกันทั่วไปว่า เป็นเฉพาะการยกโทษให้ไม่โกรธเคืองกันเมื่อเวลาเกิดเรื่องทะเลาะกันในอรรถกถาแห่งขุททกนิกาย จริยาปิฎก มีคำอธิบาย “อภัยทาน” ว่าหมายถึง การป้องกันอันตราย ที่ปรากฏแก่สรรพสัตว์ ให้พ้นจากพระราชอา โจร ไฟ ฆ្នាំ ศัตรู สัตว์ร้ายมีราชสีห์และเสือโคร่ง เป็นต้น

อภัยทานในความหมายทางพระพุทธศาสนานั้น จึงมีความหมายที่กว้างและครอบคลุมมากกว่าความหมายทั่วไปที่เข้าใจกันว่า เป็นการยกโทษหรือยกโทษให้เท่านั้น และจากความหมายของอภัยทานที่หมายถึง การรักษาศีล ๕ นั้น เราจึงสามารถที่จะให้อภัยทานได้อยู่ตลอดเวลา โดยไม่จำเป็นที่อภัยทานจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเวลาเราทะเลาะหรือมีปัญหาขัดแย้งกันดั่งนั้น จากการศึกษาของความหมายของอภัยทานทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวในเบื้องต้น

## ๒) ประเภทของอภัยทาน

โดยปกติทั่วไปแล้วการให้ทานจะเป็นการให้ใน ๒ ประเภท คือ การให้ในสิ่งที่ เป็นวัตถุและมีใช้วัตถุ เพื่ออนุเคราะห์ สงเคราะห์ตอบแทนหรือบูชาคุณ โดยมีเจตนาอันบริสุทธิ์เป็นหลักใหญ่ ประเภทแห่งทานตามนัยแห่งพระสูตรมีที่มาหลายแห่ง และการจัดประเภทแตกต่างกันไปเมื่อมุ่งถึงสิ่งที่ให้จัดเป็น ๒ ประเภท คือ อามิสทานและธรรมทานสำหรับอภัยทานนั้น เป็นการให้ทานที่มีใช้วัตถุ (อามิสทาน ) ในมังคลัตถปิฎกได้จัดอภัยทานอยู่ในประเภทธรรมทาน ส่วนในอรรถกถาจริยาปิฎก พระอรรถกถาจารย์ ได้จัดอภัยทานแยกออกจากธรรมทานต่างหาก โดยจำแนกการให้ทานไว้ออกเป็น ๓ ประเภท คือ

- (๑)การให้วัตถุที่ควรให้(วัตถุทาน)
- (๒)การให้พระธรรมคำสั่งสอน(ธรรมทาน)
- (๓)การให้อภัยแก่คนหรือสัตว์(อภัยทาน)

และหากจะกล่าวถึงองค์ประกอบของอภัยทาน ก็คือ ทายก(ผู้ให้อภัย) ไทยธรรม(ความไม่มีภัยหรือความปลอดภัย)และปฏิคาหก(ผู้รับการให้อภัย) นอกจากนี้ท่านพุทธทาสได้แยกประเภทอภัยทานว่า มีอยู่ ๓ ประเภท กล่าวคือ

- (๑)การให้อภัยโทษ ให้ขมาโทษ คือยอมรับการขมาโทษ เรียกว่า ให้อภัยโทษ
- (๒) การไม่เบียดเบียน ไม่ประทุษร้ายใคร จงเป็น อยู่อย่างไม่เบียดเบียน อย่างไม่ ประทุษร้ายใคร ที่เรียกกันว่า “ศีล” ศีล คือ อภัยทาน เราไม่ประทุษร้าย ไม่เบียดเบียนแก่ชีวิตแก่ร่างกาย หรือแก่ฆ្នាំใจ ไม่เบียดเบียนเนื้อตัวของใคร ไม่เบียดเบียนจิตใจของใคร ไม่ทำลายชีวิตของใครทุกระดับ นับตั้งแต่สัตว์เดรัจฉานขึ้นมา จนถึงมนุษย์ จนกระทั่ง เทวดา หรือพรหม

(๓) การแผ่เมตตาจิตอยู่เป็นปกติ ทุกวัน ทุกคืน ทุกลมหายใจเข้าออก ซึ่งเป็นการให้อภัยทานที่ไม่ต้องลงทุน ถ้าเราต้องสร้างโบสถ์หลังหนึ่งต้องเสียหลายแสน แต่ว่าการทำอภัยทานประเภทนี้ไม่ต้องให้สตางค์สักสตางค์หนึ่งก็ทำได้แล้วยังจะมีผลสูงกว่าเสียด้วย

สรุปได้ว่า ประเภทของอภัยทานในมังคลัตถปิฎกได้จัดอภัยทานรวมเข้ากับธรรมทานส่วนในอรรถกถาจริยาปิฎก ได้จัดอภัยทานแยกออกจากธรรมทานเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหาก

## ๓) คุณค่าและความสำคัญของอภัยทาน

โดยปกติในการดำเนินชีวิตของคนเรานั้น จะต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม จึงย่อมเป็นเรื่องธรรมดาที่จะมีโอกาสเกิดความขัดแย้ง หรือการกระทบกระทั่งกัน ในหลายระดับ ตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน คือ คนในครอบครัว เพื่อนร่วมงาน หรือแม้กระทั่งกับคนที่เราไม่เคยรู้จักมาก่อนก็ตาม และเมื่อการที่มีบุคคลหนึ่งกระทำผิดต่อเรา อารมณ์โกรธ ความขุ่นเคือง ความไม่พอใจไม่ชอบใจย่อมเกิดขึ้น จนกระทั่งบางครั้งมีความรู้สึกที่รุนแรงจนถึงขั้นคิดประทุษร้ายให้ฝ่ายตรงข้ามย่อยยับหรือพินาศไปในที่สุด ซึ่งความโกรธ ความประทุษร้าย ความพยาบาท ความดุด่า ความเกรี้ยวกราด ความที่จิตไม่เบิกบาน ตามหลักพระพุทธศาสนาจัดเป็นธรรมฝ่ายอกุศลทั้งสิ้น ซึ่งจะนำไปสู่ผลลบในการทำลายทั้งต่อตนเอง สังคมและประเทศชาติ เพราะฉะนั้น อภัยทานจึงมีคุณค่าและความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ต่อวิถีการดำเนินชีวิตและการดำรงอยู่ของมนุษย์ในหลายมิติด้วยกัน ดังนี้

**๑) อภัยทานเป็นการพัฒนาด้านคุณภาพของจิต** คือ เป็นการสร้างจิตใจให้ตั้งงาม มีความเมตตา ให้ความเป็นมิตร และที่สำคัญคือเป็นจิตใจที่มีจาคะ ในที่นี้หมายถึง การสละความโกรธ ความอาฆาตเคียดแค้นออกจากจิตใจ อาจารย์วชิร อินทสระนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา กล่าว ว่า โดยปกติสภาพของจิตนั้นจะสะอาดผ่องใส ไม่ต้องการความเศร้าหมองใดๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ความสุข ความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงของคนเรานั้นขึ้นอยู่กับจิตใจเป็นสำคัญ หมายความว่า ถ้าบุคคลมีจิตใจที่ไม่ดี ไม่ให้อภัยทาน เก็บไว้แต่ความอาฆาต พยาบาท เบียดเบียน มุ่งทำร้ายคนอื่น ก็ย่อมทำให้เกิดความทุกข์ทรมานติดตามตัวเองทุกหนทุกแห่งไปเหมือนลื้อหมูนุไป ตามรอยเท้าโคลากเกลียว ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลนั้นมีจิตใจที่ตั้งงาม ให้อภัยทาน เช่น มีความรักเมตตา ให้ ความหวังดีและ ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ต้องการให้เขามีความสุข หรือ อยากช่วยเหลือคนอื่นให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนใจ ความคิดที่ตั้งงามเช่นนี้ ย่อมทำให้เกิดความสุข ความแช่มชื่น เบิกบานใจเป็นเหมือนเงาติดตามตัวเช่นเดียวกัน

**๒) อภัยทานเป็นการพัฒนาด้านสมรรถภาพของจิต** คือ การมีสติ มีขันติ มีความอดทนทางใจต่อความกระทบกระทั่ง อดกลั้นต่อความไม่พอใจ หรือความเจ็บใจ ไม่ว่าจะการกระทำของบุคคลอื่นจะเป็นสาเหตุทำให้เกิดความไม่พอใจไม่ชอบใจก็ตาม โดยการวางใจตนให้เป็นกลางๆ ไม่กระเพื่อม ใช้สติปัญญา ตรึกตรองด้วยความรอบคอบ แล้วแสดงออกต่อสถานการณ์นั้นๆ อย่างเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ด้วยกัน ด้วยการอดกลั้นไม่ตอบโต้ ปรับเปลี่ยนอารมณ์ที่กดดันให้กลายเป็นความรักและความเมตตา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดการให้อภัยทานอย่างแท้จริง ตัวอย่างของการอดทนเพื่อให้เกิดอภัยทานที่มีกพบได้บ่อยในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การอดทนต่อการล่วงเกินทางวาจาด้วย ถ้อยคำเสียดสี เหน็บแนม จนถึงคำวาหยาบคาย โดยไม่แสดงสีหน้าอาการขุ่นเคืองหรือความผูกโกรธให้ปรากฏ สะกดข่มกิริยาอาการของเราให้สุภาพเป็นปกติเอาไว้ให้ได้ด้วยกำลังของขันตินั่นเอง ดังคำสุภาษิตที่เราได้ยินกันจนคุ้นหูว่า “จะโกรธจะชิงให้หนับหนึ่งถึงสิบ” การให้อภัยทานจึงเป็นการแสดงออกถึงสมรรถภาพของจิต ที่มีความเข้มแข็งอดทนต่อกิเลสโทสะที่เวียนมาทำให้ใจเศร้าหมอง

### ๓) อภัยทานเป็นจุดเริ่มใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน

มิตรภาพเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่หล่อเลี้ยงมนุษย์ในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข และสามารถทำงาน หรือดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในทิศทางที่สร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคนในสังคมทำให้สัมพันธ์ภาพได้ถูกทำลายลงไป การที่บุคคลจะกลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันได้อีกครั้ง เป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนา และมนุษย์มีความสามารถที่จะทำได้เช่นนั้น อภัยทาน จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้ และเป็นสิ่งที่จะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ได้ถูกทำลายลงไป ให้กลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันใหม่

### ๔) อภัยทานเป็นการสร้างมหากุศล

อภัยทาน เป็นการให้ “มหาทาน” หรือทานที่ยิ่งใหญ่และผลที่ได้รับเป็นห้วงบุญห้วงกุศล นำสุขมาให้ให้อารมณ์อันเลิศมีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนานำใคร่นำพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล



เพื่อความสุขดังได้กล่าวมาแล้วว่าอภัยทานจัดอยู่ในธรรมทาน ซึ่งหากจัดอยู่ในธรรมทานจะมีค่ากล่าวที่ว่า ธรรมทานชนะการให้ทั้งปวง ฉะนั้น จะได้ว่า อภัยทานเป็นการชนะเหนือทานอื่นๆ เช่นการบริจาคทรัพย์หรือวัตถุซึ่งเป็นของภายนอกร่างกาย ซึ่งเป็นอามิสทาน ในขณะที่อภัยทานเป็นการพัฒนามาจากภายในใจของผู้ให้ และหากเมื่อเทียบดูในธรรมทานให้ลึกซึ้งขึ้นไปอีก จะได้ว่า อภัยทานนั้นมีคุณค่าเหนือกว่าการให้ธรรมทาน เช่น การให้ความรู้ ซึ่งมักไม่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในขณะที่การให้อภัยทานนั้นให้ได้ยากยิ่งนัก ด้วยไปมีความสัมพันธ์กับความขัดแย้งในเชิงลบ เช่น การทะเลาะวิวาท ทำให้โกรธแค้น อาฆาต พยาบาท เพราะการให้อภัยทานนั้นจะต้องใช้ความอดทนต่อการกระทำของผู้หนึ่งผู้ใดที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดความไม่พอใจ ความผูกโกรธ ความอาฆาตพยาบาท โดยการไม่ได้ตอบ ไม่ถือโทษโกรธเคือง เป็นลักษณะแห่งการยับยั้ง หักห้ามไม่ให้สัญชาตญาณแห่งอำนาจฝ่ายต่ำเข้าครอบงำจิตใจจนเป็นเหตุให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้

### ๕) อภัยทานเป็นการยุติผลกรรมข้ามภพข้ามชาติ

ทุกชีวิตล้วนมีภัย ภัยของชีวิตอาจเกิดขึ้นได้ทุกเสี้ยววินาที ภัยที่เกิดจากภายนอกไม่ร้ายแรงเท่าภัยภายในมนุษย์อื่นที่ทำลายเราก็ก่ทำได้เพียงขณะหนึ่ง แต่จิตที่ไม่ให้อภัย อาฆาตพยาบาทผูกแหว จะทำลายเราข้ามภพชาติ ดังเช่นเรื่อง “เสรีรวาณิชชาตก” โทษของการจองแหวให้ผลข้ามชาติ ได้กล่าวถึงปฐมเหตุที่พระเทวทัตจองแหวพระพุทเจ้าวาจา หรือใจ ด้วยการถกเถียง ต่ำทอกันก็ตาม หรือแม้กระทั่งถึงกับทำร้ายกัน ซึ่งบางครั้งอาจถึงขั้นรุนแรงจนกระทั่งเสียชีวิตได้ตั้งนั้น หากเราปล่อยจิตใจไหลไปตามกระแสแห่งอารมณ์ที่เป็นอกุศลเหล่านั้นพระพุทเจ้าตรัสว่าจะเข้าข่ายลักษณะของคนเลวหลายประเภท และหนึ่งในหลายประเภทนั้นก็คือเป็น “คนมักโกรธ ชอบผูกอาฆาต ชอบลบหลู่ดูหมิ่น เห็นผิดเป็นชอบ มีมายา ฟุ้งทราบว่าเป็นคนเลว” ซึ่งสภาวะอารมณ์ต่างๆ เหล่านี้เริ่มตั้งแต่ความไม่พอใจ ชุ่นเคือง ความโกรธ จนกระทั่งกลายเป็นความอาฆาตพยาบาทจองแหวนั้น เมื่อเกิดขึ้นอยู่ในจิตใจของผู้ใดแล้ว ก็จะเป็นอุปสรรคขวางกั้น ทำให้จิตใจของผู้นั้นก็จะไม่สามารถที่จะพัฒนาให้เกิดจิตที่เป็นอภัยทาน มีความรักเมตตา ความเป็นมิตรให้เกิดขึ้น เพราะพลังอำนาจฝ่ายอกุศลเหล่านี้จะสั่งการให้แสดงพฤติกรรมที่ทำอันตรายต่อบุคคลอื่นทั้งทางกาย วาจาและใจ

### ๑. สัมมาทิฐิเป็นแกนนำและเป็นจุดเริ่มต้นของอภัยทาน

อภัยทานเป็นหนึ่งในกรกระทำที่จะต้องเริ่มที่สัมมาทิฐิ เพราะไม่ว่าจะเป็นการกระทำใดๆ ก็ตาม จะต้องเริ่มจากความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น ทศนคติที่ถูกต้อง การกระทำนั้นๆ ก็จะถูกต้องดิงามไม่ดำเนินไปในทางที่ผิดพลาด และนำไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆ ได้ สัมมาทิฐิเป็นองค์มรรคองค์แรกจัดอยู่ในหมวดของปัญญาที่จะพัฒนาให้เกิดอภัยทาน ซึ่งจะเปรียบเสมือนแกนนำจะนำพาให้เกิดองค์มรรคอื่นๆ อันจะ ก่อให้เกิดจริยธรรมการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลัก

อริยมรรค

สัมมาทิฐิจะเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างสังขธรรมกับจริยธรรม โดย “สังขธรรม” หมายถึงธรรมในฐานะเป็นความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ส่วน “จริยธรรม” หมายถึง ธรรมในฐานะที่เป็นแนวทางหรือวิถีปฏิบัติของมนุษย์เพื่อให้รู้แจ้งหรือเข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริงในกฎธรรมชาตินั้น เมื่อมนุษย์เกิดปัญญารู้แจ้งความจริงตามธรรมชาติ มนุษย์ก็สามารถที่จะถือเอาประโยชน์จากสังขธรรมนั้น เกิดเป็นแนวทางในการปฏิบัติหรือจริยธรรมขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับบทบาทของมนุษย์โดยตรง พระพุทเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างจริยธรรมกับสังขธรรมได้อย่างชัดเจน โดยตัวกลางที่เชื่อมโยงนั้น คือ ปัญญาคุณของพระพุทองค์ที่ได้ตรัสรู้ความจริงตามกฎธรรมชาติ แล้วทรงนำเอาสังขธรรมนั้นมาจัดวางเป็นระบบจริยธรรมหลักธรรมสำคัญที่สัมพันธ์กับอภัยทาน

### ๒. ศิล ๕

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ในอภิธานสูตร ที่กล่าวถึง มหาทาน ๕ ประการที่เป็นอภัยทาน คืออริยสาวกในธรรมวินัยนี้งดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร งดเว้นจากมฺสาวาท งดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย อริยสาวกผู้งดเว้นดังกล่าว ชื่อว่า ให้ความมามีภัย ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์จากพระสูตรนี้ก็จะเห็นได้ว่า อภัยทาน ก็คือ การรักษาศีล ๕ นั้นเอง ดังที่ทจนาพุทธทาสได้กล่าวไว้เช่นกันว่า ศีล คือ อภัยทาน เพราะเป็นการไม่เบียดเบียน ไม่ประทุษร้ายใคร จึงเป็นอยู่อย่างไม่เบียดเบียน อย่างไม่ประทุษร้ายใคร ที่เรียกกันว่า “ศีล” เราไม่ประทุษร้าย ไม่เบียดเบียนแก่ชีวิตแก่ร่างกาย หรือแก่หัวใจ ไม่เบียดเบียนเนื้อตัวของใคร ไม่เบียดเบียนจิตใจของใคร ไม่ทำลายชีวิตของใครทุกระดับ นับตั้งแต่สัตว์เดรัจฉานขึ้นมา จนถึงมนุษย์จนกระทั่งเทวดา หรือพรหม จากการวิเคราะห์ดังกล่าวมาแล้วทั้งหมด ศีล ๕ จึงจัดเป็นหลักธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของอภัยทาน

อภัยทานตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง ให้ความไม่มามีภัย ซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ว่าเป็นมหาทาน ๕ ประการ ก็คือ ศีล ๕ นั้นเอง ดังนั้นอภัยทานทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นสิ่งที่สามารถจะปฏิบัติได้ตลอดเวลา แม้จะไม่เกิดความขัดแย้งเกิดขึ้นก็ตามนอกจากอภัยทานเป็นการให้ที่เป็นมหาทานซึ่งเป็นการสร้างมหาคุณแล้ว อภัยทานยังมีคุณค่าและความสำคัญในด้านอื่นๆ อีกหลายประการ ที่สำคัญคือ อภัยทานเป็นการพัฒนาจิตใจที่เป็นลักษณะแห่งความก้าวหน้าของมนุษย์เป็นการพัฒนาชีวิตที่มีความสำคัญยิ่ง

สัมมาทิฐิเป็นองค์มรรคองค์แรกจัดอยู่ในหมวดของปัญญาที่จะพัฒนาจิตให้เกิดอภัยทาน ซึ่งจะเปรียบเสมือนแกนนำหรือหัวจักรที่จะนำพาให้เกิดองค์มรรคอื่นๆ ก่อให้เกิดจริยธรรมการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักอริยมรรค แต่ถึงแม้ว่าองค์มรรคข้ออื่นๆ นั้น แม้จะไม่ใช้ตัวนำ แต่ก็มีความสำคัญในฐานะเป็นตัวหนุนอยู่เบื้องหลังการทำงานของสัมมาทิฐิ และถ้าไม่มีองค์มรรคข้ออื่นๆ สัมมาทิฐิก็จะทำงานโดยลำพังไม่ได้การที่องค์มรรคต่างๆ ทำงานประสานสัมพันธ์กันเรียกว่า “มรรคสมังคี” ในกระบวนการทำงานนี้ องค์มรรค ๓ องค์ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาวาจา และสัมมาสติ จะแสดงบทบาทเป็นแกนหลักยืนตัวอยู่ตลอดเวลาในการเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับองค์มรรคอื่นๆ

ใน “มรรคสมังคี” สัมมาสังกัปปะ จะเป็นองค์มรรค ที่จะเกี่ยวกับการพัฒนาการเกิดอภัยทานโดยตรง ในการอธิบายจึงใช้ “มรรคสมังคี” ชุดที่ ๒ ซึ่งแสดงการทำงานสัมพันธ์กันของสัมมาทิฐิ สัมมาวาจา และสัมมาสติ ในรูปแบบ “มรรคสมังคี” เพื่อช่วยสนับสนุนให้สัมมาสังกัปปะเจริญไพบูลย์ สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความคิดที่ถูกต้อง เป็นความคิดที่ปราศจากโลภะ เกิดความรู้สึกเสียสละ เป็นความคิดที่ปราศจากโทสะ ซึ่งเป็นความคิดไม่มีความเคียดแค้นชิงชัง ขัดเคือง หรือเพ่งมองในแง่ร้ายต่างๆ และเป็นความคิดที่ไม่มีมีการเบียดเบียน การคิดทำร้าย หรือทำลาย ซึ่งความคิดที่ถูกต้องดังกล่าว ก็จะนำไปสู่ หรือก่อให้เกิดการกระทำ ประพฤติปฏิบัติ ที่ออกมาในลักษณะการกระทำที่เป็นอภัยทาน โดยการแสดงออกถึงการมีเมตตาธรรม ขันติธรรม และการกระทำที่ตั้งอยู่บนหลักของศีล ๕ ซึ่งเป็นการกระทำไม่ว่าทั้งทางกายและวาจา ที่ไม่เบียดเบียนทั้งชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่นในทุกๆ ด้านหลักธรรมที่เป็นแนวคิดของวิธีการที่ใช้เป็นกรอบของวิธีการปฏิบัติของอภัยทาน คือ พรหมวิหารธรรม สาธารณิธรรม และสังคหวัตถุ ๔

โดยวิธีการปฏิบัติของอภัยทานนั้นแบ่งออกได้เป็นทางมโนกรรม ทางวจีกรรม และทางกายกรรมการเริ่มต้นวิธีการปฏิบัติของอภัยทานนั้น ทางใจถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่มีความสำคัญ ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นอภัยทานทางกาย และทางวาจา เพราะการปฏิบัติของอภัยทานทางใจนั้นเป็นการเอาชนะใจตัวเอง ที่จะเป็นอิสระออกจากความโกรธ เกลียดอาฆาตแค้น เป็นการปฏิบัติที่รื้อถอนและสลายความยึดมั่นถือมั่นในความคิดของตนเอง ที่เป็นสาเหตุสำคัญอันจะนำไปสู่การเกิดความขัดแย้งขึ้นได้ ดังนั้นอภัยทานตามหลักพระพุทธศาสนา จึงเป็นสันติวิธีที่สามารถนำไปจัดการปัญหาความขัดแย้ง

**คำถามท้ายบท**

๑. หลักธรรมที่เป็นกฎของจริยธรรมมีความสำคัญอย่างไร? เป็นสาเหตุแห่งความขัดแย้งอย่างไร? อธิบายให้ชัดเจน
๒. กฎแห่งกรรมเกี่ยวข้องกับอะไรกับกระบวนการขัดแย้ง? จงใช้วิจารณ์ฐานในการอธิบาย
๓. อยากทราบว่าความสำคัญของเมตตาพรหมวิหารว่าเป็นอย่างไร? มีอานิสงส์อย่างไร? เกี่ยวข้องอย่างไรกับการขัดแย้งหรือไม่? ถ้ามีจงอธิบายพอให้ได้เนื้อหา
๔. จงอธิบายหลักก้อยทานว่ามีคุณสมบัติอย่างไร? มีประโยชน์อย่างไรในการสร้างความสงบสันติ?